

Załącznik 1

do raportu z badań:

„Dezaktywizacja osób w wieku okołoemerytalnym”

**Przegląd stanu prawa mającego wpływ na
dezaktywizację osób w wieku przedemerytalnym
objętych systemami ubezpieczeń społecznych oraz
wpływ rozwiązań prawnych na decyzje
o przejściu na emeryturę**

Przegląd stanu prawa mającego wpływ na dezaktywizację osób w wieku przedemerytalnym objętych systemami ubezpieczeń społecznych oraz wpływ rozwiązań prawnych na decyzje o przejściu na emeryturę

Wprowadzenie

Zmiany przepisów dotyczących nabywania prawa do emerytury mogą wpływać na faktyczne zachowania pracowników, którzy osiągają wiek zbliżony do tego, który umożliwia dezaktywizację. Wpływ ten może być różny w odniesieniu do różnych grup pracowników. Niewątpliwie jednak występuje i dlatego musi być przedmiotem ogólnej analizy. Czynniki o charakterze ekonomicznym i społecznym wpływają na te zachowania bardzo silnie, ale odbywa się to w ramach struktury instytucjonalnej tworzonej przez istniejące przepisy.

Szczególnie ważna wydaje się analiza wpływu zmian struktury instytucjonalnej na omawiane zachowania. Zmiany te mogą mieć dwie formy: zmiany przepisów w ramach ogólnie niezmienionej struktury całego systemu, co jest typową sytuacją oraz zmiany związane z całościową przebudową systemu emerytalnego. Ta ostatnia sytuacja jest nad wyraz rzadka i w praktyce wystąpiła dotychczas jedynie w niewielu krajach. Polska należy do wąskiej grupy krajów, gdzie tego typu zmiana całościowa miała miejsce (1999 r.). Warto zawsze pamiętać, że podobna co do formy, jak i skali zmiana instytucjonalna nastąpiła w Szwecji. Nie jest jednak celem tego opracowania, jak również całego projektu, porównywanie wpływu tego typu zmiany na zachowania pracowników. Pozostaje to tematem na inne badanie.

Poszczególne części tego opracowania przedstawiają omówienie szczegółowych elementów istniejącej struktury instytucjonalnej i ich zmian w okresie ostatnich lat oraz próbę analizy ich wpływu na zachowania pracowników w zakresie podejmowania przez nich decyzji o wycofaniu się z rynku pracy. Analiza ta ma istotne znaczenie dla pozostałych elementów prowadzonych badań.

1. Prawo do emerytury dla osób urodzonych przed 1 stycznia 1949r.

Prawo do emerytury przysługuje:

- **kobiecie** po osiągnięciu wieku 60 lat i udowodnieniu co najmniej 20 lat stażu ubezpieczeniowego (albo 15 lat - z tym, że emerytura nie podlega wówczas podwyższeniu do wysokości najniższej);
- **mężczyźnie** po osiągnięciu wieku 65 lat i udowodnieniu co najmniej 25 lat stażu ubezpieczeniowego (albo 20 lat - z tym, że emerytura taka również nie podlega podwyższeniu do wysokości najniższej);

1.1. Emerytury wcześniejsze

Ze szczególnego uprawnienia – skrócenia o 5 lat wieku emerytalnego - korzystają ubezpieczeni będący pracownikami, osobami całkowicie niezdolnymi do pracy lub uprawnionymi do renty z tytułu niezdolności do pracy spowodowanej wypadkiem przy pracy lub chorobą zawodową.

Ubezpieczonym będącym pracownikami emerytura przysługuje odpowiednio:

- kobiecie, po osiągnięciu wieku 55 lat, jeżeli ma co najmniej 30 lat stażu ubezpieczeniowego albo 20 lat tego stażu i została uznana za całkowicie niezdolną do pracy albo
- mężczyźnie, po osiągnięciu 60 lat, jeżeli ma co najmniej 25 lat stażu ubezpieczeniowego i został uznany za całkowicie niezdolnego do pracy.

Emerytura ta przysługuje ubezpieczonym, którzy:

- bezpośrednio przed zgłoszeniem wniosku o emeryturę byli pracownikami oraz
- w okresie ostatnich 24 miesięcy podlegania ubezpieczeniu pozostawali w stosunku pracy co najmniej przez 6 miesięcy (chyba, że w dniu zgłoszenia wniosku są uprawnieni do renty z tytułu niezdolności do pracy).

Powyższe warunki nie są jednak wymagane od ubezpieczonych, którzy przez cały wymagany okres (odpowiednio: 30, 25 lub 20 lat), podlegali ubezpieczeniu z tytułu pozostawania w stosunku pracy. Rozwiązanie stosunku pracy nie jest warunkiem ustalenia prawa do emerytury, jednakże prawo to podlega zawieszeniu bez względu na wysokość przychodu uzyskiwanego przez emeryta z tytułu zatrudnienia kontynuowanego bez uprzedniego rozwiązania stosunku pracy z pracodawcą, na rzecz którego wykonywał je bezpośrednio przed dniem nabycia prawa do emerytury. Z przepisu tego wynika, że ostatnim ubezpieczeniem, jakiemu musiała podlegać przed zgłoszeniem wniosku osoba ubiegająca się o emeryturę musi być ubezpieczenie pracownicze. Warunek pozostawania ostatnio pracownikiem należy uznać za spełniony także wówczas, gdy ubezpieczony pobierał: zasiłek dla bezrobotnych lub też dobrowolnie kontynuował ubezpieczenie, jeśli w okresie ostatnich 24 miesięcy podlegania ubezpieczeniu społecznemu lub ubezpieczeniom emerytalnemu i rentowym pozostawał w stosunku pracy co najmniej przez 6 miesięcy. Podane warunki muszą być spełnione w dniu poprzedzającym dzień zgłoszenia wniosku o emeryturę.

Warunku pozostawania ostatnio w stosunku pracy oraz warunku dotyczącego 6 miesięcy ubezpieczenia pracowniczego w okresie ostatnich 24 miesięcy podlegania ubezpieczeniu społecznemu lub ubezpieczeniom emerytalnemu i rentowym nie wymaga się od wnioskodawcy, który podlegał ubezpieczeniu społecznemu lub ubezpieczeniom emerytalnemu i rentowym z tytułu pozostawania w stosunku pracy przez cały okres wymagany do przyznania emerytury.

Regulacja ta ma więc zastosowanie np. do 55-letniej kobiety, która ostatnio wykonywała np. pozarolniczą działalność gospodarczą, ale udowodniła 30- lub 20-letni (w razie całkowitej niezdolności do pracy) okres ubezpieczenia pracowniczego. W przypadku 60-letnich mężczyzn okres ten wynosi 25 lat (przy jednoczesnym stwierdzeniu całkowitej niezdolności do pracy).

Uprawnionym do renty z tytułu niezdolności do pracy spowodowanej wypadkiem przy pracy, wypadkiem przy wykonywaniu pozarolniczej działalności gospodarczej, działalności twórczej lub artystycznej, umowy agencyjnej lub umowy zlecenia, wypadkiem w drodze do pracy lub z pracy zaistniałymi do dnia 31 grudnia 2002 r. albo wskutek choroby zawodowej - emerytura przysługuje - odpowiednio: kobiecie, po osiągnięciu 55 lat, jeżeli ma co najmniej 20 lat stażu ubezpieczeniowego albo mężczyźnie, po osiągnięciu 60 lat, jeżeli ma co najmniej 25 lat stażu ubezpieczeniowego

Okresami uwzględnianymi przy ustalaniu prawa do emerytury są:

- 1) *Okresy składkowe*, tj. okresy za które opłacono składkę na ubezpieczenie społeczne lub za które nie było obowiązku opłacenia składki, uznane przez ustawodawcę za okresy składkowe np. okresy zasadniczej służby wojskowej, działalności kombatanckiej, zawodowej służby w wojsku i policji, okresy pobierania zasiłku macierzyńskiego, okresy odosobnienia za działalność polityczną, okresy zatrudnienia repatriantów za granicą.
- 2) *Okresy nieskładkowe*, tj. okresy bezczynności zawodowej z określonych przez ustawodawcę przyczyn, np. okres studiów wyższych, okres odbywania służby wojskowej, okres sprawowania opieki nad małym dzieckiem, okresy pobierania wynagrodzenia za czas choroby, okresy pobierania zasiłków z ubezpieczenia chorobowego, okresy niewykonywania pracy na skutek represji politycznych, okresy opieki pielęgnacyjnej nad inwalidą wojennym lub nad członkiem rodziny niezdolnym do samodzielnej egzystencji, okresy studiów doktoranckich lub asystenckich studiów przygotowawczych: okresy nieskładkowe nie mogą przekraczać 1/3 uwzględnionych okresów składkowych – patrz art. 7 ustawy emerytalnej,
- 3) *Okresy uzupełniające*, tj. okresy prowadzenia gospodarstwa rolnego lub pracy w gospodarstwie rolnym, które uwzględnia się, jeżeli okresy składkowe i nieskładkowe są krótsze od okresu wymaganego do uzyskania świadczenia; okresy uzupełniające uwzględnia się w rozmiarze brakującym do okresu wymaganego do uzyskania świadczenia – patrz art. 10 ustawy emerytalnej,
- 4) *Okresy pobierania, przysługującej z Funduszu, renty z tytułu niezdolności do pracy* - okresy te uwzględnia się przy ustalaniu prawa do emerytury w zakresie niezbędnym do jej przyznania dla osoby, która osiągnęła wiek emerytalny wynoszący 60 lat dla kobiet i 65 dla mężczyzn i utraciła prawo do tej renty.

Osoba wnioskująca o emeryturę nie musi być w zatrudnieniu.

Została zagwarantowana możliwość przechodzenia na emeryturę osób urodzonych przed 1 stycznia 1949 r. w wieku niższym niż 60 lat dla kobiet i 65 lat dla mężczyzn, wynikająca z odrębnych przepisów. Dotyczy to:

- inwalidów wojennych i wojskowych,
- kombatanów i innych osób uprawnionych,
- pracowników urzędów państwowych,
- pracowników samorządowych,
- żołnierzy zastępczej służby wojskowej przymusowo zatrudnionych w kopalniach węgla, kamieniołomach i zakładach wydobywania rud uranu, batalionach budowlanych,

- mianowanych nauczycieli akademickich,
- nauczycieli na podstawie Karty Nauczyciela.

1.2. Wcześniejsze emerytury z tytułu pracy w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze

Dla osób urodzonych przed 1 stycznia 1949 r i będących pracownikami, zachowana została możliwość przejścia na emeryturę o 5 lub 10 lat wcześniej, a nawet bez względu na wiek z tytułu pracy w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze.

Za pracowników zatrudnionych w *szczególnych warunkach* uważa się pracowników zatrudnionych przy pracach o znacznej szkodliwości dla zdrowia o znacznym stopniu uciążliwości lub wymagających wysokiej sprawności psychofizycznej ze względu na bezpieczeństwo własne lub otoczenia.

Za pracowników zatrudnionych w *szczególnym charakterze* uważa się:

- pracowników organów kontroli państwowej,
- pracowników organów administracji celnej,
- pracowników wykonujących działalność twórczą lub artystyczną,
- dziennikarzy objętych układem zbiorowym pracy dziennikarzy,
- nauczycieli,
- żołnierzy zawodowych i funkcjonariuszy Policji, UOP, ABW, CBA, Służby Celnej, Państwowej straży Pożarnej, Służby Więziennej.

1.3. Emerytura bez względu na wiek

Na emeryturę bez względu na wiek mogą przejść następujące grupy osób:

- nauczyciele urodzeni przed 1 stycznia 1949 r. mający trzydziestoletni okres zatrudnienia, w tym 20 lat wykonywania pracy w szczególnym charakterze, zaś nauczyciele szkół, placówek, zakładów specjalnych oraz zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich - dwudziestopięcioletni okres zatrudnienia, w tym 20 lat wykonywania pracy w szczególnym charakterze w szkolnictwie specjalnym, po rozwiązaniu na swój wniosek stosunku pracy,
- górnicy, bez względu na datę urodzenia, którzy pracę górniczą wykonywali stale i w pełnym wymiarze czasu pracy przez okres wynoszący co najmniej 25 lat
- posłowie i senatorzy, którzy do 31 grudnia 1997 r. spełnili warunki do przyznania świadczenia, tj. udowodnili okres składkowy i nieskładkowy, wynoszący co najmniej 30 lat - dla kobiet i co najmniej 40 lat - dla mężczyzn,
- osoby opiekujące się dziećmi specjalnej troski.

Prawo do przejścia na emeryturę bez względu na wiek dla osób opiekujących się dziećmi wymagającymi stałej opieki mają te osoby, które do 31 grudnia 1998 r. spełniły wszystkie warunki wymagane do nabycia prawa do tego świadczenia, nawet jeżeli wnioski o świadczenie zgłoszą po tej dacie (zgodnie z art. 184 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych). Oznacza to, że prawo do takiej emerytury może uzyskać:

- kobieta, która do 31 grudnia 1998 r. udowodniła co najmniej 20-letni okres składkowy i nieskładkowy,
- mężczyzna, który do 31 grudnia 1998 r. udowodnił co najmniej 25-letni okres składkowy i nieskładkowy.

1.4. Emerytury we wcześniejszym wieku emerytalnym

Wiek emerytalny pracowników zatrudnionych szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze, rodzaje prac lub stanowisk oraz warunki na podstawie których osoby te uzyskają prawo do wcześniejszej emerytury ustala się na podstawie rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 7 lutego 1983 r. w sprawie wieku emerytalnego pracowników zatrudnionych w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze. (Dz. U. Nr 8, poz. 43 z 1983 r.)

Okresami pracy uzasadniającymi prawo do świadczeń na zasadach określonych w rozporządzeniu są okresy, w których praca w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze jest wykonywana stale i w pełnym wymiarze czasu pracy obowiązującym na danym stanowisku pracy. Okresy te stwierdza zakład pracy, na podstawie posiadanej dokumentacji, w świadectwie wykonywania prac w szczególnych warunkach lub w świadectwie pracy.

Rozporządzenie to zawiera dwa wykazy, A i B. W zależności od tego w którym wykazie znalazło się dane stanowisko pracy wiek emerytalny został skrócony o 5 lub 10 lat. Szczegółowe zasady dotyczące wieku i stażu pracy osób korzystających z emerytury we wcześniejszym wieku przedstawione są w załączniku 1.

2. Analiza danych statystycznych dotyczących dezaktywizacji emerytalnej osób urodzonych przed 1 stycznia 1949r.

2.1. Korzystanie z możliwości wcześniejszego przejścia na emeryturę

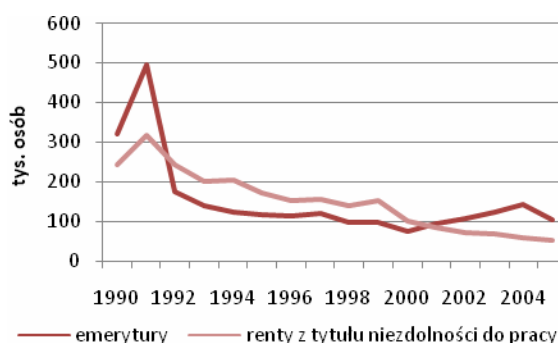
Analiza danych historycznych pozwala nam na ocenę korzystania z możliwości przechodzenia na emeryturę osób, które są objęte rozwiązaniami przedstawionymi powyżej.

W okresie od 1990 r. wyróżnić można kilka okresów, w których dokonywane były zmiany prawa związane z korzystaniem z możliwości wcześniejszego przejścia na emeryturę. Na początku lat 90-tych, w efekcie transformacji gospodarki, pojawił się problem restrukturyzacji przedsiębiorstw i skokowo rosnącego bezrobocia. Wówczas wprowadzono możliwość korzystania z wcześniejszych emerytur dla osób, które straciły pracę z przyczyn leżących po stronie pracodawcy. Regulacje te doprowadziły do lawinowego wzrostu liczby osób otrzymujących emerytury, ale także i renty inwalidzkie. W 1991 r. przyznano w sumie emerytury lub renty inwalidzkie ponad 815 tys. osobom. Dla porównania, w 2006 r. liczba nowo przyznanych emerytur i rent z tytułu niezdolności do pracy to było 154 tys. (a więc o ponad 80% mniej). W kolejnych latach liczba przyznawanych emerytur stopniowo malała, co było konsekwencją zakończenia procesów restrukturyzacyjnych.

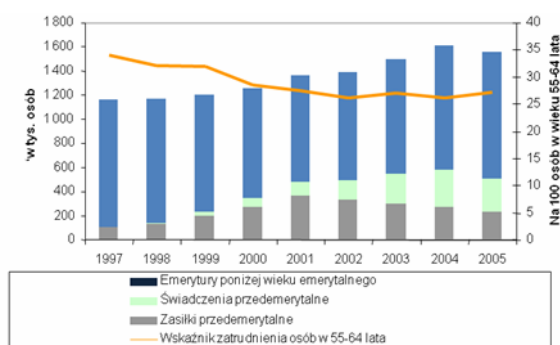
W 1998 r. zlikwidowano możliwość przechodzenia na wcześniejszą emeryturę dla pracowników restrukturyzowanych przedsiębiorstw, natomiast wprowadzono nowe typy świadczeń – zasiłki i świadczenia przedemerytalne. W efekcie, nie nastąpił spadek liczby osób korzystających z możliwości wcześniejszego zakończenia pracy zawodowej, a od 1997

r. do 2004 r. liczba osób poniżej wieku emerytalnego korzystająca z tych świadczeń stale rosła, co ilustruje rysunek poniżej. Wzrost liczby osób korzystających z wcześniejszych emerytur, zasiłków i świadczeń przedemerytalnych łącznie następował wraz ze spadkiem wskaźnika zatrudnienia osób w wieku 55-64 lata. Jednocześnie można zauważyć istotną substytucję – liczba osób otrzymujących emeryturę, które nie ukończyły wieku emerytalnego w okresie do 2001 r. malała, natomiast rosła liczba osób otrzymujących inne świadczenia. W efekcie następował wspomniany już wzrost całkowitej liczby osób otrzymujących świadczenia, które nie osiągnęły wieku emerytalnego.

Rysunek 1. Liczba nowo przyznanych emerytur i rent z tytułu niezdolności do pracy.

Rysunek 2. Liczba osób korzystających z emerytur, zasiłków i świadczeń przedemerytalnych poniżej wieku emerytalnego

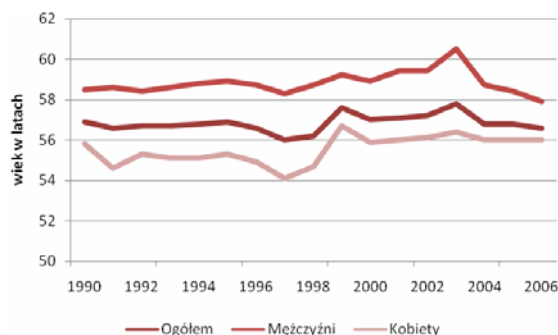
Źródło: ZUS, MPiPS

W efekcie istniejących możliwości korzystania z emerytur we wcześniejszym wieku, od wielu lat przeciętny wiek przechodzenia na emeryturę zarówno kobiet, jak i mężczyzn jest istotnie niższy niż ustawowy wiek emerytalny.

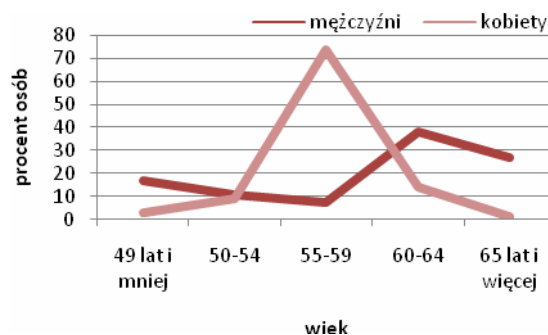
Jak to ilustruje rysunek 3, przeciętny wiek przechodzenia na emeryturę ewoluował w okresie ostatnich 16 lat. Na początku lat 90-tych utrzymywał się na poziomie około 55 lat dla kobiet i 59 lat dla mężczyzn. Oznacza to, że przedstawiony wcześniej duży napływ osób do systemu emerytalnego związany był głównie z uzyskaniem możliwości korzystania z wcześniejszej emerytury w 1990 r., a nie ze zmianą wieku przechodzenia na emeryturę. Obserwowany przed 1998 spadek przeciętnego wieku przechodzenia na emeryturę (szczególnie w 1997 r.) związany jest z ograniczeniem możliwości korzystania z wcześniejszych emerytur od 1998 r. Można to określić jako efekt dodatkowego napływu spowodowanego wycofaniem możliwości korzystania ze świadczenia. Mianowicie, część osób, które uzyskują prawo do przejścia na wcześniejszą emeryturę korzysta z niego z powodu perspektywy wejścia w życie mniej korzystnych uregulowań w zakresie wieku emerytalnego. Wzrost przeciętnego wieku przechodzenia na emeryturę w kolejnych latach związany jest z wycofaniem prawa do przechodzenia na wcześniejszą emeryturę w 1998 r. Od 2003 r. obserwujemy szybki spadek przeciętnego wieku przejścia na emeryturę mężczyzn. Można przypuszczać, że jest to konsekwencją zakończenia możliwości przechodzenia na wcześniejszą emeryturę po 2007 r. i

spowodowany jest głównie napływem do systemu emerytalnego emerytów górniczych i nauczycielskich.¹

Rysunek 3. Przeciętny wiek osób, którym przyznano emeryturę.

Rysunek 4. Struktura według wieku osób, którym przyznano emeryturę w 2006 r.

Źródło: ZUS

W 2006 r. przeciętny wiek osoby, której przyznano nową emeryturę wyniósł 56,6 lat (w tym 57,9 lat dla mężczyzn i 56,0 lat dla kobiet). Należy zauważyć, że jedynie 26,6 procent mężczyzn oraz 15,1 procent kobiet przechodzących na emeryturę dokonuje tego w ustawowym wieku emerytalnym (lub powyżej tego wieku). Większość osób przechodzi na emeryturę wcześniej. Jednocześnie inaczej kształtuje się struktura wieku osób przechodzących na emeryturę. W przypadku kobiet, dominującym wiekiem przejścia na emeryturę jest wiek 55 lat. W tym wieku na emeryturę przeszło ponad 70 procent wszystkich kobiet, które przeszły na emeryturę w 2006 r. Jest to związane głównie z ustawową możliwością przechodzenia na emeryturę kobiet, które mają 30 lat stażu pracy. W przypadku mężczyzn, rozkład wieku przechodzenia na emeryturę jest nieco inny. Około 20% mężczyzn przechodzących na emeryturę czyni to w wieku poniżej 49 lat – są to górnicy oraz, w mniejszym stopniu, mogą to być również nauczyciele. Najwięcej mężczyzn (49%) przechodzi na emeryturę w wieku 60-64 lata. Można założyć, iż są to mężczyźni pracujący w warunkach szczególnych lub też tacy, którzy mają niezdolność do pracy, uprawniającą ich do korzystania z emerytury w wieku o pięć lat niższym niż ustawowy wiek emerytalny.

2.2. Emerytury górnicze, nauczycielskie i kolejowe

Emerytury górnicze, nauczycielskie i kolejowe stanowią około 14 procent ogółu pobieranych emerytur z Zakładu Ubezpieczeń Społecznych. Wśród tych grup największy udział mają emerytury nauczycieli, nieco mniejszy – emerytury górnicze. Jednocześnie udział emerytur nauczycielskich w liczbie emerytur ogółem rósł w latach 2004-2005. Należy zauważyć natomiast, że dynamika wypłacanych świadczeń emerytalnych dla górników i kolejarzy była niższa niż dla emerytur ogółem, co może być efektem zachodzących procesów restrukturyzacyjnych i zmniejszającego się zatrudnienia w tych sektorach.

¹ Analiza przechodzenia na emeryturę osób z tych dwóch grup zawodowych przedstawiona jest w dalszej części opracowania.

Tabela 1. Emerytury górnicze, nauczycielskie i kolejowe – liczba pobierających emerytury

	2004	2005	2006
liczba pobierających emerytury			
emerytury ogółem	3792,1	3939,8	4390,3
emerytury górnicze	171,2	178,0	186,8
emerytury nauczycielskie	239,7	249,9	262,9
emerytury kolejowe	142,0	142,0	149,7
Udział emerytur dla wybranych grup zawodowych w ogólnej liczbie pobierających emerytury			
emerytury górnicze	4,5%	4,5%	4,3%
emerytury nauczycielskie	6,3%	6,3%	6,0%
emerytury kolejowe	3,7%	3,6%	3,4%
Dynamika pobieranych świadczeń (poprzedni rok = 100)			
emerytury ogółem	105,6	103,9	X
emerytury górnicze	104,7	103,9	X
emerytury nauczycielskie	106,2	104,3	X
emerytury kolejowe	100,0	100,0	X

Uwaga: na podstawie art. 24a ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych od 1 stycznia 2006 r. osobom, które osiągnęły wiek uprawniający do emerytury oraz podlegały ubezpieczeniu społecznemu albo ubezpieczeniom emerytalnemu i rentowym przysługują, zamiast renty z tytułu niezdolności do pracy, emeryturę z urzędu.

Źródło: ZUS

Analiza przyznanych świadczeń w latach 2004-2006 wyraźnie wskazuje na sygnalizowany wcześniej w analizie efekt „roku 2007”, tj. zakończenia możliwości przechodzenia na wcześniejsze emerytury zgodnie z przepisami tzw. starego systemu emerytalnego. W 2004 r. i w 2006 r. dynamika nowo przyznanych emerytur nauczycielskich wynosiła ponad 140 procent, co znacznie przewyższało dynamikę dla świadczeń ogółem. Rośnie także udział przyznanych emerytur dla analizowanych grup zawodowych w liczbie nowo przyznanych emerytur ogółem. O ile w 2004 r. emerytury górnicze, nauczycielskie i kolejowe stanowiły nieco ponad 20% ogółu przyznanych emerytur, to 2006 r. udział ten sięgnął ponad 35%.

Tabela 2. Emerytury górnicze, nauczycielskie i kolejowe – liczba nowo przyznanych emerytur

	2004	2005	2006
liczba nowo przyznanych emerytur			
emerytury ogółem	143,2	103,9	103,9
emerytury górnicze	11,6	10,6	16,0
emerytury nauczycielskie	15,6	13,3	19,4
emerytury kolejowe	2,5	1,6	1,5
Udział emerytur dla wybranych grup zawodowych w ogólnej liczbie przyznanych emerytur			
emerytury górnicze	8,1%	10,2%	15,4%
emerytury nauczycielskie	10,9%	12,8%	18,7%
emerytury kolejowe	1,7%	1,5%	1,4%
Dynamika przyznawanych świadczeń (poprzedni rok = 100)			
emerytury ogółem	117,4	72,6	100,0

emerytury górnicze	112,2	91,1	109,3
emerytury nauczycielskie	145,0	84,7	146,5
emerytury kolejowe	138,3	61,6	95,2

Źródło: ZUS

3. Prawo do emerytury dla urodzonych po dniu 31 grudnia 1948 r. a przed dniem 1 stycznia 1969 r.

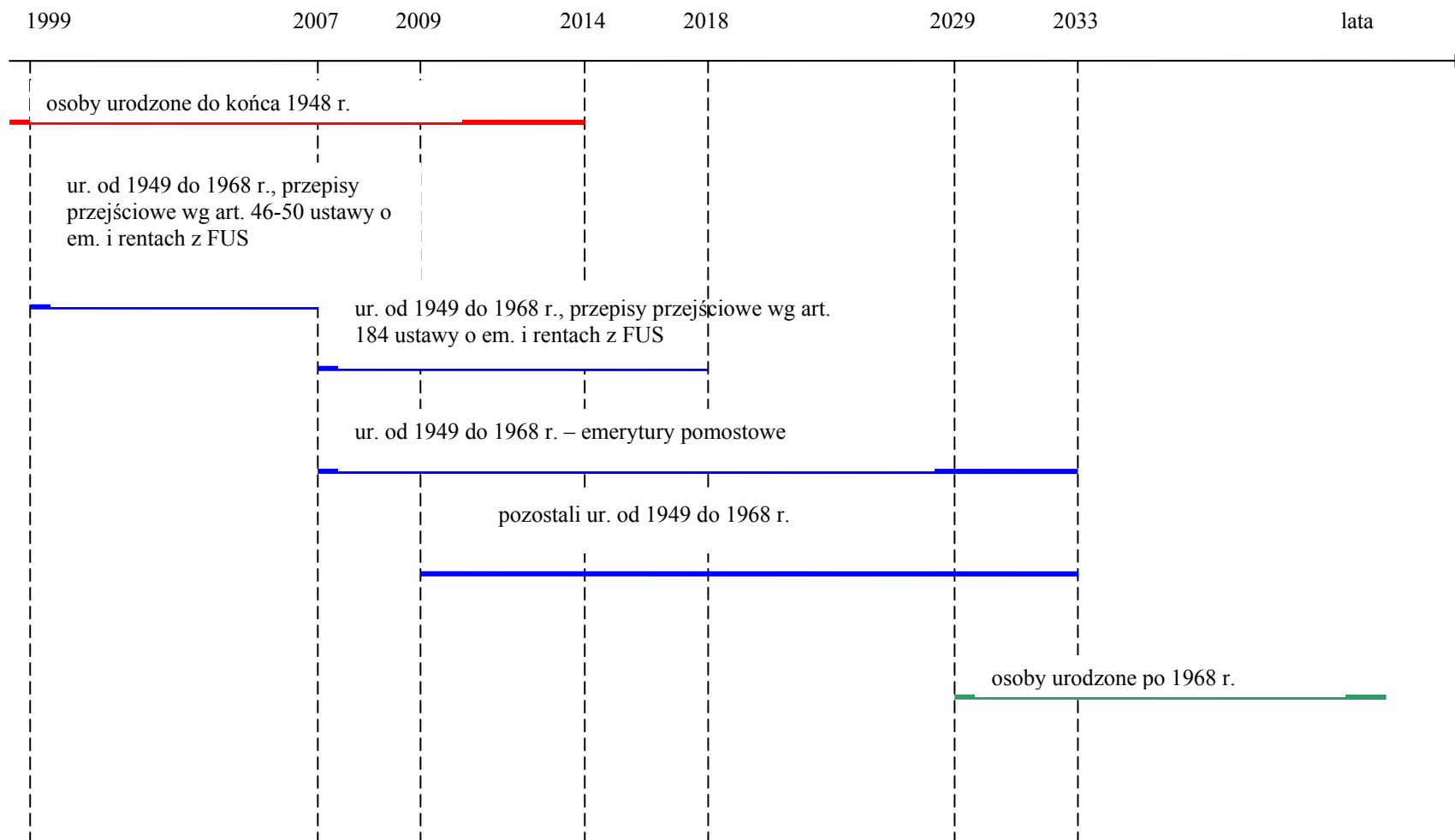
Zasady ustalania prawa do wcześniejszej emerytury lub do emerytury bez względu na wiek po spełnieniu określonych warunków, o których mowa , mają również zastosowanie do ubezpieczonych, którzy nie przystąpili do otwartego funduszu emerytalnego, jeżeli warunki: osiągnięcia wieku i posiadania wymaganego stażu ubezpieczeniowego oraz powstania całkowitej niezdolności do pracy, zostaną spełnione do dnia 31 grudnia 2007 r.

Przyznanie emerytury nie jest uzależnione od rozwiązania stosunku pracy. Prawo do tej emerytury będzie jednak podlegało zawieszeniu bez względu na wysokość przychodu uzyskiwanego przez emeryta z tytułu zatrudnienia kontynuowanego bez uprzedniego rozwiązania stosunku pracy z pracodawcą, na rzecz którego wykonywał je bezpośrednio przed dniem nabycia prawa do emerytury. Wniosek o ustalenie prawa do emerytury na podanych wyżej warunkach może być złożony również po dniu 31 grudnia 2007 r.

Od 2008 r. możliwości wcześniejszego zakończenia pracy zawodowej związane będą z korzystaniem z tzw. emerytur pomostowych, z których korzystać będą mogli niektórzy ubezpieczeni pracujących w szczególnych warunkach lub wykonujący prace o szczególnym charakterze. Ze względu na trwające prace rządowe dotyczące tego systemu, trudno jest określić to, ile osób będzie mogło korzystać z tych rozwiązań.

Rysunek 1 ilustruje możliwości przejścia na wcześniejszą emeryturę lub emeryturę pomostową w zależności od roku urodzenia osoby ubezpieczonej.

Rysunek 5 Moment osiągnięcia min. wieku, uprawniającego do (wcześniejszej) emerytury albo emerytury pomostowej

Założenia: Wiek emerytalny kobiet 60 lat, mężczyzn 65 lat, początek pracy w wieku 20 lat

4. Prawo do emerytury rolniczej

Emerytura rolnicza przysługuje ubezpieczonemu (rolnikowi, domownikowi), który spełnia łącznie następujące warunki:

- osiągnął wiek emerytalny (60 lat dla kobiety, 65 lat dla mężczyzny),
- podlegał ubezpieczeniu emerytalno-rentowemu przez okres co najmniej 100 kwartałów.

Ustawa przewiduje także możliwość przyznawania ubezpieczonemu rolnikowi tzw. wcześniejszej emerytury, na wniosek ubezpieczonego rolnika, jeśli spełnia on łącznie następujące warunki:

- osiągnął wiek 55 lat, jeśli jest kobietą, albo 60 lat, jeśli jest mężczyzną,
- podlegał ubezpieczeniu emerytalno-rentowemu przez okres co najmniej 120 kwartałów,
- zaprzestał prowadzenia działalności rolniczej.

Do okresów podlegania ubezpieczeniu emerytalno-rentowemu, od których zależy prawo do emerytury lub renty inwalidzkiej rolniczej, zalicza się również okresy:

- podlegania ubezpieczeniu społecznemu rolników indywidualnych i członków ich rodzin w latach 1983 - 1990,
- prowadzenia gospodarstwa rolnego lub pracy w gospodarstwie rolnym po ukończeniu 16 roku życia, przed dniem 1 stycznia 1983 r.
- od których zależy prawo do emerytury w myśl przepisów emerytalnych.

Okresów, o których mowa wyżej, nie zalicza się do ubezpieczenia, jeżeli zostały one zaliczone do okresów, od których zależy prawo do emerytury lub renty na podstawie odrębnych przepisów.

Emerytura rolnicza składa się z części składkowej i uzupełniającej. Suma obu części stanowi pełną wysokość emerytury. Część składkowa nie ulega zawieszeniu, natomiast wypłata części uzupełniającej jest zawieszona w całości lub w określonej części (25% lub 50% tej części), jeżeli emeryt lub rencista prowadzi działalność rolniczą. Uznaje się, że emeryt lub rencista zaprzestał prowadzenia działalności rolniczej, jeżeli ani on ani jego małżonek nie jest właścicielem (współwłaścicielem) lub posiadaczem gospodarstwa rolnego o powierzchni przekraczającej 1 ha fizyczny lub 1 ha przeliczeniowy użytków rolnych lub nie prowadzi działu specjalnego produkcji rolnej w rozumieniu ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników.

Zaprzestanie prowadzenia działalności rolniczej jest warunkiem wypłaty emerytury. Ustawa o ubezpieczeniu społecznym rolników odmiennie niż wcześniejsze przepisy regulujące sprawy emerytur i rent rolniczych nie stawia wymogu przekazania gospodarstwa rolnego jako warunku wymaganego do uzyskania przez rolnika prawa do emerytury lub renty rolniczej z tytułu niezdolności do pracy. Z tym że rolnik, który nadal posiada gospodarstwo rolne w rozumieniu przepisów o podatku rolnym, bądź prowadzi dział specjalny w rozumieniu przepisów ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników będzie miał prawo do wypłaty tylko części składkowej emerytury. Wynika to przyjętego w ustawie rozwiązania tj.

dwuczęściowej konstrukcji emerytury i renty rolniczej. Tylko wyjątkowo zaprzestanie prowadzenia działalności rolniczej jest jednym z warunków, które rolnik musi spełnić, aby nabyć prawo do emerytury. Dotyczy to rolników, którzy ubiegają się o przyznanie emerytury w wieku o 5 lat niższym od wieku emerytalnego (tzw. emerytura "wcześniejsza"). Zgodnie z ww. ustawą uznaje, że emeryt zaprzestał prowadzenia działalności rolniczej, jeżeli ani on, ani jego małżonek nie jest właścicielem (współwłaścicielem) lub posiadaczem gospodarstwa rolnego i nie prowadzi działu specjalnego, nie licząc:

1. gruntów wydzierżawionych, na podstawie umowy pisemnej zawartej co najmniej na 10 lat i zgłoszonej do ewidencji gruntów i budynków, osobie nie będącej małżonkiem, jego zstępny lub pasierbem albo osobą pozostającą z emerytem lub rencistą we wspólnym gospodarstwie domowym,
2. gruntów trwale wyłączonych z produkcji rolniczej na podstawie odrębnych przepisów, w tym zalesionych gruntów rolnych,
3. gruntów i działów specjalnych należących do małżonka, z którym emeryt zawarł związek małżeński po ustaleniu prawa do emerytury lub renty rolniczej z tytułu niezdolności do pracy,
4. własności (udziału we współwłasności) nie ustalonej odpowiednimi dokumentami urzędowymi, jeżeli grunty będące przedmiotem tej własności (współwłasności) nie znajdują się w posiadaniu rolnika lub jego małżonka.

Chcąc spełnić warunek zaprzestania prowadzenia działalności rolniczej, emeryt (rencista) powinien przenieść własność i posiadanie gospodarstwa rolnego na inną osobę. Nie musi jednak wyzbywać się całego gospodarstwa. Może wyłączyć i pozostawić sobie na własność takie grunty (także z budynkami), których łączna powierzchnia nie przekracza 1 ha fizycznego lub 1 ha przeliczeniowego użytków rolnych.

5. Przegląd regulacji prawnych dotyczących polityki rynku pracy stosowanej wobec osób w wieku przedemerytalnym

Wprowadzenie

Podstawy prawne dla prowadzonej obecnie polityki rynku pracy zawarte są w ustawie z dnia 20 kwietnia 2004r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (Dz.U. 2004 nr 99 poz. 1001 z późn. zm.). Ustawa ta określa zadania państwa w zakresie promocji zatrudnienia, łagodzenia skutków bezrobocia oraz aktywizacji zawodowej. Akt ten zastąpił wielokrotnie nowelizowaną ustawę z 14 grudnia 1994r. o zatrudnieniu i przeciwdziałaniu bezrobociu (Dz.U. 1995 nr 1 poz. 1 z późn. zm.). Ta nieobowiązująca już ustawa regulowała także kwestie przyznawania świadczeń i zasiłków przedemerytalnych. Obecnie materia ta trafiła do odrębnej ustawy uchwalonej 30 kwietnia 2004r (Dz.U. 2004 nr 120 poz. 1252).

Czy świadczenia i zasiłki przedemerytalne można uznać za instrument polityki rynku pracy? Najczęściej tak właśnie się czyni, choć niektórzy przynajmniej autorzy sugerują, że z uwagi na ich wyraźnie socjalny i dezaktywizujący charakter powinny one być traktowane wprost jako element polityki społecznej². W tym opracowaniu zostały one jednak zaliczone

---

² M. Bukowski (red.), *Zatrudnienie w Polsce 2005*, Departament Analiz i Prognoz Ekonomicznych, MGiP, Warszawa 2005, s. 148.

wraz z zasiłkami dla bezrobotnych do grupy pasywnych narzędzi polityki rynku pracy. Wszystkie te instrumenty mają bowiem na celu łagodzenie skutków bezrobocia. Aktywne polityki rynku pracy to z kolei te działania, które polegają na bezpośrednim oddziaływaniu na szanse znalezienia pracy, na przykład poprzez zwiększanie popytu na pracę (subsydiowanie zatrudnienia, roboty publiczne) lub usprawnianie funkcjonowania samego rynku (pośrednictwo pracy, doradztwo zawodowe).

Poniżej przedstawiono podstawowe regulacje w zakresie zarówno aktywnych, jak i pasywnych polityk rynku pracy, ze szczególnym uwzględnieniem środków stosowanych wobec osób w wieku przedemerytalnym.

5.1. Aktywne polityki rynku pracy

Ustawa o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy przewiduje możliwość stosowania różnorodnych środków zwiększających szanse na znalezienie zatrudnienia przez bezrobotnych. Wyróżnia ona przede wszystkim tak zwane usługi rynku pracy, do których zalicza pośrednictwo pracy, poradnictwo zawodowe i informację zawodową, planowanie rozwoju zawodowego i organizowanie szkoleń, pomoc w aktywnym poszukiwaniu pracy oraz usługi EURES (art. 35). Świadczenie tychże usług poprzez publiczne służby zatrudnienia jest wspierane przez instrumenty rynku pracy. Ustawa dopuszcza możliwość zastosowania następujących środków (art. 44):

- finansowania kosztów przejazdu do pracodawcy zgłaszającego ofertę pracy lub do miejsca pracy, odbywania stażu, przygotowania zawodowego w miejscu pracy, szkolenia lub odbywania zajęć w zakresie poradnictwa zawodowego poza miejscem stałego zamieszkania w związku ze skierowaniem przez powiatowy urząd pracy;
- finansowania kosztów zakwaterowania w miejscu pracy osobie, która podjęła zatrudnienie lub inną pracę zarobkową, staż, przygotowanie zawodowe w miejscu pracy lub szkolenie poza miejscem stałego zamieszkania, w przypadku skierowania przez powiatowy urząd pracy;
- dofinansowania wyposażenia miejsca pracy, podjęcia działalności gospodarczej, kosztów pomocy prawnej, konsultacji i doradztwa;
- refundowania kosztów poniesionych z tytułu opłaconych składek na ubezpieczenia społeczne w związku z zatrudnieniem skierowanego bezrobotnego;
- finansowania dodatków aktywizacyjnych.

Ustawa przewiduje również wspieranie regionalnych rynków pracy poprzez projekty lokalne, stanowiące zespół działań łączących usługi rynku pracy oraz instrumenty rynku pracy.

Nową formą aktywizacji bezrobotnych są prace społecznie użyteczne, wprowadzone nowelizacją ustawy, która weszła w życie 1 listopada 2005 roku. Są to prace wykonywane przez bezrobotnych nieposiadających już prawa do zasiłku. Prace są organizowane przez gminy w jednostkach organizacyjnych pomocy społecznej, organizacjach lub instytucjach statutowo zajmujących się pomocą charytatywną lub działających na rzecz społeczności lokalnej.

Wyżej wymienione działania są uniwersalnymi narzędziami stosowanymi wobec „wszystkich” bezrobotnych niezależnie od ich wieku. Co więcej, takie usługi jak poradnictwo zawodowe czy pośrednictwo pracy muszą być wykonywane zgodnie z zasadą równości, co oznacza że publiczne służby zatrudnienia mają obowiązek udzielenie pomocy wszystkim poszukującym bez względu na wiek, płeć, narodowość itd. Ustawa wyróżnia jednak grupę „osób będących w szczególnej sytuacji na rynku pracy” (art. 49). Należą do nich bezrobotni do 25 roku życia, długotrwale bezrobotni, bezrobotni w wieku powyżej 50 lat, bezrobotni bez

kwalifikacji zawodowych, bezrobotni wychowujący samodzielnie przynajmniej jedno dziecko do 7 roku życia oraz bezrobotni niepełnosprawni. Wobec tych grup istnieje możliwość stosowania dodatkowych środków, z czego do grupy osób w wieku powyżej 50 lat przypisane są:

- zgodnie z art. 50, w ciągu 6 miesięcy od dnia rejestracji urząd pracy powinien przedstawić bezrobotnemu ze szczególnie zagrożonych grup wiekowych propozycję zatrudnienia, innej pracy zarobkowej, stażu, odbycia przygotowania zawodowego w miejscu pracy lub zatrudnienia w ramach prac interwencyjnych lub robót publicznych;
- starosta może zwrócić pracodawcom część kosztów ponoszonych na wynagrodzenie, składki na ubezpieczenia społeczne i nagrody, jeżeli ci zatrudniają w ramach prac interwencyjnych (art. 51) lub robót publicznych (art. 57) skierowanych bezrobotnych na okres do 6 miesięcy (przy dodatkowych warunkach także przy dłuższym okresie zatrudnienia);
- dodatkowo art. 59 wydłuża refundowany okres zatrudnienia przy pracach interwencyjnych do 24 miesięcy wyłącznie już w wypadku bezrobotnych w wieku ponad 50 lat;
- bezrobotnych tych starosta może także skierować na okres do 6 miesięcy do odbycia przygotowania zawodowego w miejscu pracy, bez nawiązywania stosunku pracy, ale na podstawie umowy zawartej przez starostę z pracodawcą. Przygotowanie zawodowe służy zdobywaniu nowych kwalifikacji lub umiejętności zawodowych poprzez praktyczne wykonywanie zadań zawodowych na stanowisku pracy według ustalonego programu uzgodnionego pomiędzy starostą, pracodawcą i bezrobotnym. Bezrobotnemu przysługuje wówczas stypendium, starosta ustala i opłaca również składki na ubezpieczenia emerytalne, rentowe i wypadkowe od tychże stypendiów (art. 53).

Regulacje prawne sprzed 2004 roku nie operowały pojęciem osób szczególnie zagrożonych na rynku pracy. O ile jednak dużo uwagi poświęcano sytuacji absolwentów na rynku pracy (jest to zresztą pojęcie nie występujące w obowiązującej obecnie ustawie), tak nie wspomniano o osobach w starszym wieku poszukujących pracy. Jak się za chwilę okaże, stosowane w odniesieniu do tej grupy narzędzia polityki pasywnej były dość rozbudowane, natomiast jeżeli chodzi o politykę aktywną pozostawały uniwersalne środki stosowane w równym stopniu do innych bezrobotnych.

Wcześniejsze przepisy przewidywały więc w zasadzie stosowanie tych samych instrumentów aktywizacji bezrobotnych, co obecnie obowiązujący akt. Od 2004 roku jednak część z nich została zastrzeżona jako środki przeznaczone wyłącznie dla grup bezrobotnych będących w szczególnej sytuacji³.

5.2. Pasywne polityki rynku pracy

Podstawowym narzędziem pasywnej polityki jest zasiłek dla bezrobotnych. Kryteria jego przyznawania, jego wysokość i czas przez który można było go otrzymywać zmieniały się nieco w czasie.

Ustawa z 1994 roku w art. 23 przewidywała, że prawo do zasiłku przysługuje bezrobotnemu za każdy dzień kalendarzowy po upływie 7 dni od dnia zarejestrowania się we właściwym powiatowym urzędzie pracy jeżeli:

---

³ Inne różnice oczywiście również występują, ale przede wszystkim w konstrukcji samego działania. Jako przykład zmian wprowadzonych przez ustawę z 2004r. posłużyć może zastąpienie pożyczek na rozpoczęcie własnej działalności gospodarczej bezzwrotnymi dotacjami.

- nie ma dla niego propozycji odpowiedniego zatrudnienia, skierowania do prac interwencyjnych, robót publicznych lub na utworzone dodatkowe miejsce pracy;
- w okresie 12 miesięcy (od 1996 roku – 18 miesięcy) poprzedzających dzień zarejestrowania, łącznie przez okres co najmniej 180 dni (od 1996 roku – 365 dni) był zatrudniony lub wykonywał pracę spełniając kilka dodatkowych warunków zależnych od charakteru pracy, najczęściej chodziło o opłacanie składek na Fundusz Pracy.

Obecnie obowiązujące rozwiązania są niemal identyczne. Różnice pojawiają się jeżeli chodzi o okres pobierania świadczeń. Od 1996 roku obowiązują ciągle te same trzy długości okresów wypłacania zasiłku (choć nieco zmieniły się zasady ich przyznawania):

- 6 miesięcy – dla bezrobotnych zamieszkałych na obszarze gdzie stopa bezrobocia w dniu 30 czerwca roku poprzedzającego dzień nabycia prawa do zasiłku nie przekraczała 125% przeciętnej stopy bezrobocia w kraju (przed 2004r. – 100%);
- 12 miesięcy – jeżeli stopa bezrobocia przekraczała 125% przeciętnej stopy bezrobocia w kraju (wcześniej tylko 100%) albo gdy zasiłek dotyczył bezrobotnych powyżej 50 roku życia oraz posiadających jednocześnie co najmniej 20-letni okres uprawniający do zasiłku (przed 2004r. nie było takiej opcji);
- 18 miesięcy – dla bezrobotnych zamieszkałych na obszarze, gdzie stopa bezrobocia przekraczała 2-krotnie przeciętną stopę bezrobocia w kraju, oraz posiadających jednocześnie co najmniej 20-letni okres uprawniający do zasiłku lub dla tych, którzy mają na utrzymaniu co najmniej jedno dziecko w wieku do 15 lat, a małżonek bezrobotnego jest także bezrobotny i utracił prawo do zasiłku z powodu upływu okresu jego pobierania po dniu nabycia prawa do zasiłku przez tego bezrobotnego.

Aktualne rozwiązania przewidują więc pewne uprzywilejowanie dla osób starszych poszukujących pracy w formie wydłużenia okresu pobierania zasiłku do 12 miesięcy niezależnie od miejsca zamieszkania.

Najbardziej interesujące z punktu widzenia dalszych badań są zasiłki i świadczenia przedemerytalne. Wprowadzono je nowelizacją ustawy z 1996 roku przy jednoczesnym ograniczeniu dostępu do rent z tytułu niezdolności do pracy. Obok wcześniejszych emerytur i rent były one jednym z głównych przyczynków wycofywania się osób w wieku powyżej 50 lat z rynku pracy.

Zgodnie z art. 37j ustawy z grudnia 1996r (Dz.U. 1996 nr 147 poz. 687) zasiłek przedemerytalny przysługiwał tym bezrobotnym, którzy:

- spełniali kryteria uzyskiwania zasiłku dla bezrobotnych
- mogli pochwalić się co najmniej 30 – letnim stażem ubezpieczeniowym w przypadku kobiet i 35-letnim stażem w przypadku mężczyzn (lub odpowiednio 25 i 30 – letnim stażem w przypadku osób pracujących co najmniej 15 lat w szczególnych warunkach).

Wysokość zasiłku przedemerytalnego wynosiła co najmniej 120% zasiłku dla bezrobotnych. Dla osób, które utraciły zatrudnienie z przyczyn dotyczących zakładu pracy i które zamieszkiwały gminy uznane za zagrożone szczególnie wysokim bezrobociem strukturalnym, wysokość zasiłku wynosiła 160% kwoty zasiłku dla bezrobotnych. Taka kwota przysługiwała również, jeżeli stosunek pracy został rozwiązany po 1 lipca 1996r. w wyniku jednorazowego lub w okresie nie dłuższym niż 3 miesiące zmniejszenia zatrudnienia o co najmniej 100 pracowników.

Świadczenia te wypłacał Fundusz Pracy. Zaprzestano ich przyznawania w 2002 roku (na mocy nowelizacji z 17 grudnia 2001 r. Dz.U. 2001 nr 154 poz. 1793). W tym czasie w zasadzie nie nastąpiły żadne zmiany, jeżeli chodzi o kryteria ich przyznawania. W 2000 roku doprecyzowano jedynie zapis, mówiący o grupowych zwolnieniach – uściślono, że redukcja zatrudnienia powinna dotyczyć ponad 100 pracowników wykonujących pracę na terenie działania jednego powiatowego urzędu pracy.

Jeżeli chodzi o świadczenia emerytalne, początkowo przysługiwały one osobie spełniającej określone w ustawie warunki do uzyskania statusu bezrobotnego i prawa do zasiłku oraz gdy wypełniła ona dodatkowo choć jedno z następujących kryteriów (art. 37k ustawy o zatrudnieniu i przeciwdziałaniu bezrobociu):

- 1) osiągnęła wiek co najmniej 58 lat kobieta i 63 lata mężczyzna i posiadała okres uprawniający do emerytury;
- 2) w roku kalendarzowym, w którym został rozwiązany stosunek pracy lub stosunek służbowy z przyczyn dotyczących zakładu pracy ukończyła 55 lat kobieta i 60 lat mężczyzna oraz osiągnęła okres uprawniający do emerytury;
- 3) do dnia rozwiązania stosunku pracy, z przyczyn dotyczących zakładu pracy, osiągnęła okres uprawniający do emerytury, wynoszący co najmniej 35 lat dla kobiet i 40 lat dla mężczyzn.

Poniższa tabela podsumowuje zmiany wprowadzone w kryteriach dostępu do świadczeń przedemerytalnych poprzez późniejsze nowelizacje ustawy z 1994r.

Dwie dodatkowe grupy potencjalnych beneficjentów tych świadczeń zostały z biegiem czasu wprowadzone. Pierwszą z nich tworzyli byli pracownicy PGRów. Na mocy nowelizacji z września 2001r. (Dz.U. 2001 nr 122 poz. 1323) przyznano im możliwość ubiegania się o świadczenie przedemerytalne, jeżeli spełniali oni łącznie następujące warunki:

- 1) wiek – co najmniej 50 lat kobieta i 55 lat mężczyzna;
- 2) miejsce zamieszkania – powiat (gmina) uznany za zagrożony szczególnie wysokim bezrobociem strukturalnym;
- 3) staż pracy – zatrudnienie przez okres co najmniej 10 lat.

Od nowelizacji z 17 grudnia z tego samego roku (Dz.U. 2001 nr 154 poz. 1793) ponadto:

- 4) okres uprawniający do emerytury –co najmniej 20 lat dla kobiet i 25 lat dla mężczyzn;
- 5) dodano warunek zatrudnienia w pełnym wymiarze czasu pracy;
- 6) posiadanie statusu bezrobotnego w dniu 7 listopada 2001 r. (wyrok Trybunału Konstytucyjnego uznał ten wymóg za niezgodny z konstytucją).

Nowelizacje zapewniły, że rocznie ok. 15% wpływów z Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa powinno trafiać na konto Funduszu Pracy na finansowanie tychże świadczeń.

TABELA 1. NAJWAŻNIEJSZE NOWELIZACJE USTAWY O ZATRUDNIENIU I PRZECIWDZIAŁANIU BEZROBOCIU, WPROWADZĄCE ZMIANY W KRYTERIACH DOSTĘPU DO ŚWIADCZEŃ PRZEDEMERYTALNYCH.

Nowelizacja	Wprowadzone zmiany
z dn. 16 lipca 1998r. (Dz.U. 1998 nr 108 poz. 684)	4) osoby, które do dnia 31 grudnia roku poprzedzającego rozwiązanie stosunku pracy posiadały okres zatrudnienia wynoszący co najmniej 34 lata dla kobiet i 39 lat dla mężczyzn, a rozwiązanie stosunku pracy nastąpiło w związku z niewypłacalnością pracodawcy, w rozumieniu przepisów o ochronie roszczeń pracowniczych w razie niewypłacalności pracodawcy
z dn. 17 grudnia 2001r. (Dz.U. 2001 nr 154 poz. 1793)	a/ wymóg zatrudnienia przez okres nie krótszy niż 6 miesięcy w ostatnim zakładzie pracy; b/ precyzyjnie określono okresy uprawniające wynoszące co najmniej 20 lat dla kobiet i 25 lat dla mężczyzn c/ obniżono wiek z warunku drugiego do co najmniej 50 lat kobieta i 55 lat mężczyzna oraz dodano wymóg osiągnięcia okresu uprawniającego do emerytury wynoszącego co najmniej 30 lat dla kobiet i 35 lat dla mężczyzn

z dn. 20 grudnia 2002r. (Dz. 5) dodano kolejną grupę potencjalnych świadczeniobiorców – mogli się nimi stać ci, którzy ukończyli 53 lata – K i 58 lat – M, z którymi rozwiązanie stosunku pracy w ostatnim zakładzie pracy nastąpiło z przyczyn dotyczących zakładu pracy, a zostały skierowane do wykonywania pracy w ramach prac interwencyjnych przez okres do 24 miesięcy, osoby które zakończyły okres zatrudnienia w ramach tych prac i w wyniku zaliczenia go do okresu uprawniającego do emerytury spełnią warunki określone w punktach 1, 3 lub 4.

Źródło: opracowanie własne na podstawie wymienionych w tabeli aktów prawnych.

Druga grupa to osoby zwolnione po 31 grudnia 1997r. z zakładów pracy będących podmiotami gospodarki narodowej, które zostały objęte programami restrukturyzacyjnymi Rady Ministrów. Rada została upoważniona do ustalenia prawa do świadczeń w wysokości 100% emerytury tym osobom, o ile spełniały one warunki dotyczące minimalnego wieku i okresu ubezpieczeniowego określone powyżej. Takie świadczenie przyznano m. in. osobom zatrudnionym w podmiotach objętych programem restrukturyzacji przemysłu hutnictwa żelaza i stali, przemysłu obronnego i wsparcia w zakresie modernizacji technicznej Sił Zbrojnych RP. Osobne rozporządzenie na tej podstawie wydano również w związku z restrukturyzacją PKP.

Wysokość świadczenia przedemerytalnego wynosiła 80% kwoty emerytury (od 1998 roku 90 %, od 17 grudnia 2001 roku nie mniej jednak niż 120 % i nie więcej niż 200% zasiłku dla bezrobotnych). Do 2004r. świadczenia te wypłacał Fundusz Pracy, a przyznawaniem tytułów do nich zajmowały się powiatowe urzędy pracy. Osłabiło to znacznie skuteczność publicznych służb zatrudnienia. Wydatki na ten cel stanowiły bowiem coraz znaczącą część wydatków Funduszu, ich udział wzrastał z 6,4% w 1997r. do aż 47,2% w 2003r⁴. Przy i tak zaniżanych dotacjach z budżetu centralnego ograniczyło to w poważny sposób zdolność powiatowych urzędów pracy do prowadzenia aktywnej polityki przeciwdziałania bezrobociu.

Osoby pobierające świadczenie przedemerytalne nie miały obowiązku zgłaszania się do powiatowego urzędu pracy w celu potwierdzenia gotowości do podjęcia pracy, choć mogły być za ich zgodą skierowane przez powiatowy urząd pracy na szkolenie, do prac interwencyjnych lub robót publicznych.

Świadczenia przyznawano bezterminowo, a więc trwale do osiągnięcia ustawowego wieku emerytalnego. Wprowadzono jednak zasadę zawieszania prawa do świadczenia, gdy uprawniony podejmował zatrudnienie, inną pracę zarobkową, pozarolniczą działalność lub osiągał dochody przewyższające połowę najniższego miesięcznego wynagrodzenia. W latach 1998 – 2001 świadczenie nie było zawieszane w przypadku gdy beneficjent podjął zatrudnienie, inną pracę zarobkową bądź działalność pozarolniczą w 3 miesiące po przyznaniu świadczenia i nie przynosiła mu ona dochodów wyższych niż połowa najniższego wynagrodzenia (ale mógł też osiągać opodatkowane dochody z innych źródeł niezależnie od ich wysokości, co ograniczono do maksymalnie połowy najniższego wynagrodzenia w czerwcu 2001 roku). Po nowelizacji z grudnia 2001r. prawo do świadczenia przedemerytalnego ulegało z kolei zawieszeniu w przypadku gdy beneficjent podejmował pozarolniczą działalność niezależnie od uzyskiwanych dochodów, a także gdy podjął zatrudnienie lub inną pracę zarobkową, albo uzyskiwał inne dochody, jeżeli łączna kwota przychodów z tego tytułu oraz otrzymywanego świadczenia przedemerytalnego byłaby wyższa od kwoty 200 % zasiłku dla bezrobotnych.

---

⁴ M. Bukowski (red.), *dz. cyt.*, s. 148.

Duże zmiany w tym zakresie wprowadziła ustawa o świadczeniach przedemerytalnych z 30 kwietnia 2004r obowiązująca do chwili obecnej. Świadczenia, do których prawo powstało przed 1 sierpnia 2004 r. ustalane są obecnie na zasadach i w wysokości wynikających z ustawy z dnia 14 grudnia 1994 r. o zatrudnieniu i przeciwdziałaniu bezrobociu.

Jeżeli chodzi o uprawnionych do otrzymywania świadczeń, to obecnie świadczenie takie uzyskać mogą:

- osoby zwolnione z przyczyn leżących po stronie zakładu pracy, w którym były zatrudnione przez okres nie krótszy niż 6 miesięcy, o ile ukończyły co najmniej 55 lat kobieta oraz 60 lat mężczyzna oraz posiadają okres uprawniający do emerytury, wynoszący co najmniej 30 lat dla kobiet i 35 lat dla mężczyzn;
- osoby, które do dnia rozwiązania stosunku pracy lub stosunku służbowego z powodu likwidacji pracodawcy lub jego niewypłacalności, w którym pracowały przez ostatnie 6 miesięcy, ukończyły co najmniej 56 lat kobieta oraz 61 lat mężczyzna, o ile posiadają na swoim koncie (odpowiednio) co najmniej 20 i 25 – letni okres składkowy;
- osoby, które do dnia ogłoszenia upadłości prowadziły nieprzerwanie i przez okres nie krótszy niż 24 miesiące pozarolniczą działalność, w rozumieniu przepisów ustawy z 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (Dz.U. nr 137, poz. 887 z późn. zm.) i za ten okres opłaciły składki na ubezpieczenia społeczne oraz do dnia ogłoszenia upadłości ukończyły co najmniej 56 lat kobieta i 61 lat mężczyzna i posiadają okres uprawniający do emerytury wynoszący co najmniej 20 lat dla kobiet i 25 lat dla mężczyzn,
- osoby, które zarejestrowały się w powiatowym urzędzie pracy w ciągu 30 dni od dnia ustania prawa do renty z tytułu niezdolności do pracy, pobieranej nieprzerwanie przez okres co najmniej 5 lat, i do dnia, w którym ustało prawo do renty, ukończyły co najmniej 55 lat kobieta oraz 60 lat mężczyzna i osiągnęła okres uprawniający do emerytury, wynoszący co najmniej 20 lat dla kobiet i 25 lat dla mężczyzn;
- osoby o 35 i 40 – letnim okresie składkowym (odpowiednio dla kobiet i mężczyzn), które utraciły zatrudnienie z przyczyn dotyczących zakładu pracy, i w którym były zatrudnione przez okres nie krótszy niż 6 miesięcy (utrzymano regulacje z poprzedniego stanu prawnego);
- osoby, które do dnia 31 grudnia roku poprzedzającego rozwiązanie stosunku pracy lub stosunku służbowego z powodu likwidacji lub niewypłacalności pracodawcy, w rozumieniu przepisów o ochronie roszczeń pracowniczych w razie niewypłacalności pracodawcy, u którego były zatrudnione lub pozostawały w stosunku służbowym przez okres nie krótszy niż 6 miesięcy i posiadają okres uprawniający do emerytury, wynoszący co najmniej 34 lata dla kobiet i 39 lat dla mężczyzn.

W 2004 roku wprowadzono dodatkowy wymóg do spełnienia przed ewentualnymi beneficjentami – świadczenie przedemerytalne przysługuje obecnie osobie dopiero po upływie przynajmniej 6 miesięcy pobierania zasiłku dla bezrobotnych. Ponadto w tym okresie nie może dojść do nieuzasadnionego odmówienia przyjęcia oferty (odpowiedniej) pracy czy też prac interwencyjnych bądź robót publicznych. Co więcej, uprawniony musi złożyć wniosek w terminie 30 dni od wydania przez PUP potwierdzenia o rzetelnym i odpowiednim okresie pobierania zasiłku.

Kwota świadczenia przedemerytalnego wynosi 670 zł miesięcznie, jak mówi ustawa, a w przypadku osób pobierających wcześniej rentę z tytułu niezdolności do pracy równa się tej rencie, nie może jednak wynieść więcej niż 670 zł. Na chwilę obecną zwaloryzowana wartość transferu wynosi 711,54 zł. Wpłata tych świadczeń została przekazana z PUPów do Zakładu Ubezpieczeń Społecznych.

Obowiązująca ustawa mówi też wyraźnie o sytuacji gdy prawo do świadczeń ustaje lub gdy ulega zawieszeniu.

Z pierwszym przypadkiem mamy do czynienia, gdy zajdą okoliczności wymienione w art. 4 ust. 1 ustawy:

- wniosek osoby pobierającej świadczenie przedemerytalne;
- w dniu poprzedzającym dzień nabycia prawa do emerytury;
- z dniem osiągnięcia wieku 60 lat przez kobietę i 65 lat przez mężczyznę;
- z dniem nabycia prawa własności lub objęcia w posiadania nieruchomości rolnej o powierzchni użytków rolnych przekraczających 2 ha przeliczeniowe albo współwłasności nieruchomości rolnej, jeżeli udział w nieruchomości przekracza 2 ha przeliczeniowe (gdyż zgodnie z ustawą o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy to oznacza utratę statusu bezrobotnego);
- wraz ze śmiercią osoby uprawnionej.

Prawo do świadczenia ulega natomiast zawieszeniu w przypadku nabycia prawa do renty z tytułu niezdolności do pracy lub renty inwalidzkiej, a także w przypadku podjęcia wypłaty renty strukturalnej lub świadczenia o charakterze rentowym z instytucji zagranicznej.

Ważne jest to, że ustawa dopuszcza zmniejszenie lub zawieszenie wysokości świadczeń w przypadku gdy osoba uprawniona do tych świadczeń wykonuje pracę podlegającą obowiązkowo ubezpieczeniom społecznym lub osiąga przychód z tytułu służby pełnionej w tzw. służbach mundurowych.

Ustawa wprowadziła dwa progi zarobkowe. Pierwszy z nich określa dopuszczalną kwotę przychodu. Jest to kwota stanowiąca 50% przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia w roku kalendarzowym poprzedzającym termin waloryzacji, ogłoszonego przez Prezesa GUS do celów emerytalnych. Od 1 marca 2006 r. miesięczna dopuszczalna kwota przychodu wynosi 1190,20 zł. Druga to graniczna kwota przychodu, ustalana wskaźnikiem 70% wskazanego wyżej wynagrodzenia. Od 1 marca 2006 r. wynosi ona 1666,20 zł. Przekroczenie kwoty granicznej oznacza zawieszenie prawa do świadczenia, zaś jeśli dochód z pracy i ze świadczeń w sumie mieści się między dopuszczalną a graniczną kwotą, świadczenie ulega obniżeniu o kwotę „przekroczenia” wielkości dopuszczalnej pomniejszoną o obowiązkowe składki na ubezpieczenia społeczne należne od ubezpieczonego. Gwarantowana jest jednak minimalna wysokość świadczenia równa 335 złotym. Rozliczenie przychodu następuje w formie rozliczenia rocznego, po zakończeniu roku rozliczeniowego, ustalonego od dnia 1 marca każdego roku do ostatniego dnia lutego następnego roku.

5.3. Wykorzystanie aktywnych i pasywnych form polityki rynku pracy

Uzyskanie informacji o sposobie wykorzystania wyżej wymienionych form pomocy jest niestety trudne. Dopiero w ustawie z 2004 roku grupa bezrobotnych w wieku 50+ została otoczona szczególną opieką, i jedynie od początku 2005 roku w statystyce publicznej gromadzone są informacje dotyczące tej grupy. W szczególności trudno o dane szczegółowe na temat stosowania specjalnych uprawnień przyznanych im przez ustawę w ramach aktywnych form pomocy, o których była wcześniej mowa.

Poniżej zamieszczono jednak kilka informacji, które być może zobrazują choć w pewnym stopniu poziom wykorzystania obu form polityki rynku pracy w stosunku do osób starszych.

Dane pochodzą ze strony publicznych służb zatrudnienia⁵. Poniższa tabela przedstawia średnie miesięczne przepływy bezrobotnych dla lat 2005 – 2007. Choć informacje te

---

⁵ www.psz.praca.gov.pl

przedstawiają krótki horyzont czasowy, pokazują one wyraźnie, że coraz więcej osób w analizowanym wieku trafia do rejestru bezrobotnych i co ważniejsze, napływy do bezrobocia są najczęściej wyższe niż odpływy. Odpływy spowodowane podjęciem pracy stanowią maksymalnie 45% wszystkich odpływów, przy czym sytuacja kobiet jest o wiele gorsza. Dodatkowo, co piąte podjęcie pracy to praca subsydiowana. Niewielki odsetek osób opuszcza rejestry z powodu uczestnictwa w szkoleniu (3,9 – 4,8%).

Jeżeli spojrzymy teraz na ogół przepływów na rynku pracy, to bezrobotni opuszczający rejestry będący w wieku 50 lat lub więcej stanowią zaledwie kilka procent ogółu odpływów z bezrobocia, przeciętnie jedynie 10%. Stanowią oni najczęściej mały odsetek bezrobotnych korzystających z aktywnych form, największy ich udział można zaobserwować przy pracach interwencyjnych i robotach publicznych. Ponadto coraz częściej są kierowani do prac społecznie użytecznych. Można więc przypuszczać, że wielu z nich należy do grupy długotrwale bezrobotnych, którzy utracili już prawo do pobierania zasiłku dla bezrobotnych.

TABELA 3. BILANS BEZROBOTNYCH W WIEKU 50 LAT I WIĘCEJ, ŚREDNIE MIESIĘCZNE PRZEPIŁYWY DLA LAT 2005 - 2007.

WYSZCZEGÓLNIENIE	2005			2006			2007*		
	razem	K	M	razem	K	M	razem	K	M
<i>Bezrobotni zarejestrowani w m-cu sprawozdawczym</i>	26001	9772	16 229	27 073	10 356	16 718	39 440	15 941	23 300
<i>Powracający do rejestracji:</i>									
po pracach interwencyjnych	375	87	287	426	105	320	452	103	353
po robotach publicznych	679	134	545	630	131	499	803	169	666
po odbyciu przygotowania zawodowego w miejscu pracy	388	155	234	515	250	265	503	239	274
po szkoleniu	847	304	543	867	315	552	979	387	588
po pracach społecznie użytecznych	0	0	0	1 260	358	902	937	285	652
<i>Osoby wyłączone z ewidencji bezrob. w m-cu sprawozd.</i>	23 522	8 395	15 128	27 511	9 734	17 776	25 493	9 074	16 600
Z powodu podjęcia pracy w m-cu sprawozdawczym	10 169	3 061	7 108	11 390	3 511	7 879	11 432	3 365	8 110
Z tego:									
Pracy niesubsydiowanej	7 810	2 430	5 381	8 986	2 841	6 145	8 644	2 687	6 040
W tym pracy sezonowej	750	246	503	757	258	499	774	253	520
Pracy subsydiowanej	2 359	632	1 728	2 405	671	1 734	2 644	687	1 960
z tego:									
Prac interwencyjnych	984	292	693	1 085	340	744	1 217	323	890
Robót publicznych	1 041	217	823	900	176	724	1 040	222	860
Podjęcie działalności gospodarczej	137	45	92	193	68	125	210	75	130
Podjęcia pracy w ramach refundacji kosztów zatrudnienia	71	24	46	116	37	78	121	43	77
Inne	127	53	74	111	48	63	118	52	69
Rozpoczęcia szkolenia	823	292	531	867	318	549	855	328	530
Rozpoczęcia przygotowania zawodowego w miejscu pracy	454	195	259	503	244	259	469	227	270
Rozpoczęcia pracy społecznie użytecznej	0	0	0	1 467	412	1 055	898	232	670
Niepotwierdzenia gotowości do pracy	7 844	2 902	4 942	8 220	2 934	5 286	7 706	2 810	4 880
Dobrowolnej rezygnacji ze statusu bezrobotnego	934	513	421	1 052	582	469	974	542	420
Podjęcia nauki	0	0	0	1	0	0	1	0	1
Ukończenia 60/65 lat	211	109	102	329	210	119	282	169	110
Nabycia praw emerytalnych lub rentowych	1 195	659	536	1 140	649	491	1 147	645	500
Nabycia praw do świadczenia przedemerytalnego	147	71	76	483	218	265	357	165	190
Z innych przyczyn	1 746	594	1 152	2 060	655	1 405	1 934	654	1 280
<i>Bezrobotni wg stanu w końcu m-ca sprawozdawczego</i>	458 833	191 159	267 673	441 129	188 131	252 998	450 545	189 949	260 400

* - dane dotyczą tylko okresu od stycznia do maja

Źródło: obliczenia własne na podstawie statystyk publicznych służb zatrudnienia

TABELA 4. PRZECIĘTNY MIESIĘCZNY UDZIAŁ BEZROBOTNYCH W WIEKU 50 LAT I WIĘCEJ W CAŁKOWITYCH PRZEPIYWACH NA RYNKU PRACY, DANE DLA LAT 2005 - 2007.

WYSZCZEGÓLNIENIE	2005	2006	2007*
<i>Bezrobotni zarejestrowani w m-cu sprawozdawczym</i>	0.1084	0.1194	0.1384
<i>Osoby wyłączone z ewidencji bezrob. w m-cu sprawozd.</i>	0.0934	0.1044	0.1223
Z powodu podjęcia pracy w m-cu sprawozdawczym	0.0882	0.0958	0.1129
Z tego:			
Pracy niesubsydiowanej	0.0788	0.0860	0.0996
W tym pracy sezonowej	0.0758	0.0799	0.0912
Pracy subsydiowanej	0.1477	0.1726	0.2052
z tego:			
Prac interwencyjnych	0.1653	0.1912	0.2126
Robót publicznych	0.1699	0.3210	0.3899
Podjęcie działalności gospodarczej	0.0720	0.0680	0.0659
Podjęcia pracy w ramach refundacji kosztów zatrudnienia	0.0574	0.0668	0.0816
Inne	0.2063	0.2467	0.2675
Rozpoczęcia szkolenia	0.0647	0.0703	0.0809
Rozpoczęcia przygotowania zawodowego w miejscu pracy	0.0817	0.1033	0.1194
Rozpoczęcia pracy społecznie użytecznej		0.2507	0.2939
Niepotwierdzenia gotowości do pracy	0.0947	0.1016	0.1148
Dobrowolnej rezygnacji ze statusu bezrobotnego	0.0945	0.0990	0.1241
Podjęcia nauki	0.0014	0.0090	0.0000
Nabycia praw emerytalnych lub rentowych	0.9909	0.9919	0.9932
Nabycia praw do świadczenia przedemerytalnego	0.5888	0.6473	0.6819
Z innych przyczyn	0.9585	0.9852	0.9888
<i>Bezrobotni wg stanu w końcu m-ca sprawozdawczego</i>	0.1770	0.1587	0.1679

* - dane dotyczą tylko okresu od stycznia do maja

Źródło: obliczenia własne na podstawie statystyk publicznych służb zatrudnienia

Poniższa tabela przedstawia podstawowe informacje na temat ilości wypłacanych świadczeń i zasiłków przedemerytalnych. Tu znowuż pojawiają się problemy ze statystykami z uwagi na zmiany z 2004r. i przekazanie obowiązku wypłacania tych świadczeń z rąk urzędów pracy w gestię Zakładu Ubezpieczeń Społecznych.

Od czasu zakończenia przyznawania nowych zasiłków przedemerytalnych liczba wypłaconych świadczeń maleje, w ciągu 4 lat (2002-2006) spadła o około 40%. Liczba osób pobierających świadczenia przedemerytalne do 2004 roku stale rosła, przekraczając w tym roku 300 tysięcy świadczeniobiorców. Duży wzrost nastąpił zwłaszcza między rokiem 2003 i 2004, który jak się wydaje wywołany został przez nadchodzące zmiany w przepisach. Od czasu obowiązywania nowej ustawy liczba świadczeniobiorców jednak z roku na rok maleje. I pierwsze dane z bieżącego roku sugerują że tendencja ta nadal będzie się utrzymywała.

W 2006 roku wydatki na zasiłki wyniosły nieco ponad 150 tysięcy złotych, podczas gdy na świadczenia przedemerytalne około 245 tys. zł⁶.

TABELA 5. PASYWNE FORMY POMOCY. PRZECIĘTNA LICZBA WYPŁACONYCH ŚWIADCZEŃ W LATACH 2000 - 2007.

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007*
zasiłek	221	287	350	321	289	251	213	184
przedemerytalny	000	900	700	000	100	100	280	067
świadczenie	54 500	90 600	136	188	306	287	243	206
przedemerytalne			600	900	800	700	033	517

* - dane z 2007 roku dotyczą pierwszego półrocza

Źródło: *Polska. Rynek pracy i zabezpieczenie społeczne. Podstawowe wielkości i wskaźniki w latach 1996 – 2005*, MPiPS, Warszawa 2006, s. 29; *Miesięczne informacje o świadczeniach pieniężnych z FUS oraz o innych świadczeniach 2006 i 2007* ze strony www.zus.pl (dane wstępne, przedstawione w tabeli wartości przedstawiają średnią miesięczną ilość wypłacanych świadczeń).

Zakończenie

Obecnie obowiązująca ustawa o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy z pewnością jest o tyle wartościowa, że zauważa trudności ludzi starszych z jakimi borykają się oni na rynku pracy i stara się dostarczyć pewne narzędzia do walki z tymi problemami. Oddzielną kwestią jest, że być może część tych narzędzi można byłoby ulepszyć.

Odejście ze strony władz publicznych od polityki wypychania omawianej grupy z rynku pracy to warunek konieczny (choć nie wystarczający) przy dążeniu do zwiększenia aktywności ekonomicznej tej grupy. Ważne jest to, że wyraźnie zmienił się cel prowadzonej polityki, co uwidoczni się w przesunięciu w kierunku bardziej aktywnych form pomocy w odniesieniu do osób w wieku 50 lat i więcej. Przedstawione statystyki pokazują jednak, że wciąż jest kładziony zbyt mały nacisk na te formy pomocy.

⁶ Obliczenia własne na podstawie danych ze strony www.zus.pl.

Literatura:

Bukowski M (red.), *Zatrudnienie w Polsce 2005*, Departament Analiz i Prognoz Ekonomicznych, MGiP, Warszawa 2005.

Polska. Rynek pracy i zabezpieczenie społeczne. Podstawowe wielkości i wskaźniki w latach 1996 – 2005, MPiPS, Warszawa 2006.

www.psz.praca.gov.pl

www.sejm.gov.pl

www.zus.pl

Załącznik A.

Emerytura we wcześniejszym wieku zgodnie z wykazem A i B rozporządzenia.

Pracownik, który wykonywał prace w szczególnych warunkach, wymienione w wykazie A, nabywa prawo do emerytury, jeżeli spełnia łącznie następujące warunki:

- 1) osiągnął wiek emerytalny wynoszący: 55 lat dla kobiet i 60 lat dla mężczyzn,
- 2) ma wymagany okres zatrudnienia, w tym co najmniej 15 lat pracy w szczególnych warunkach.

Pracownik, który na statkach żeglugi powietrznej wykonywał prace w szczególnych warunkach, wymienione w dziale I wykazu B, nabywa prawo do emerytury, jeżeli spełnia łącznie następujące warunki:

- 1) osiągnął wiek emerytalny wynoszący:
  - a) 55 lat dla kobiet i 60 lat dla mężczyzn albo
  - b) 50 lat dla kobiet i 55 lat dla mężczyzn, jeżeli komisja lotniczo-lekarska wydała orzeczenie o niezdolności do wykonywania czynności członka personelu latającego,
- 2) wiek emerytalny osiągnął w czasie wykonywania prac wymienionych w dziale I wykazu B lub w czasie zatrudnienia, do którego został skierowany po zwolnieniu z pracy na statkach żeglugi powietrznej,
- 3) ma wymagany okres zatrudnienia, w tym co najmniej 15 lat pracy na statkach żeglugi powietrznej, wymienionej w dziale I wykazu B.

Pracownik, który w morskich portach handlowych oraz przedsiębiorstwach pomocniczych działających na rzecz tych portów, zwanych dalej "portami morskimi", wykonywał prace w szczególnych warunkach, wymienione w dziale II wykazu B, nabywa prawo do emerytury, jeżeli spełnia łącznie następujące warunki:

- 1) osiągnął wiek emerytalny wynoszący: 55 lat w czasie wykonywania tych prac lub zatrudnienia, do którego został skierowany stosownie do zalecenia lekarza,
- 2) ma wymagany okres zatrudnienia, w tym co najmniej 15 lat pracy wymienionej w dziale II wykazu B.

Pracownik, który wykonywał w hutnictwie prace w szczególnych warunkach, wymienione w dziale III wykazu B, nabywa prawo do emerytury, jeżeli spełnia łącznie następujące warunki:

- 1) osiągnął wiek emerytalny wynoszący 55 lat ,
- 2) wiek emerytalny osiągnął w czasie wykonywania prac wymienionych w dziale III wykazu B lub w okresie zatrudnienia, do którego skierowany został stosownie do zalecenia lekarza,
- 3) ma wymagany okres zatrudnienia, w tym co najmniej 15 lat pracy wymienionej w dziale III wykazu B.

Pracownik, który wykonywał prace w szczególnych warunkach, wymienione w dziale IV wykazu B, nabywa prawo do emerytury, jeżeli spełnia łącznie następujące warunki:

- 1) osiągnął wiek emerytalny wynoszący: 50 lat dla kobiet i 55 lat dla mężczyzn,
- 2) ma wymagany okres zatrudnienia, w tym co najmniej 10 lat wykonywał prace wymienione w dziale IV wykazu B.

Pracownik, który wykonywał prace w szczególnych warunkach, wymienione w wykazie B dziale IV poz. 8 i 9, nabywa prawo do emerytury, jeżeli spełnia łącznie następujące warunki:

- 1) osiągnął wiek emerytalny: 50 lat - kobieta i 55 lat mężczyzna - w czasie zatrudnienia lub w ciągu 5 lat od ustania zatrudnienia,
- 2) ma wymagany okres zatrudnienia, w tym co najmniej 20 lat przy pracach wymienionych w wykazie B dziale IV poz. 8 i 9.

Żołnierz zawodowy oraz funkcjonariusze różnych służb i Służby Więziennej, zwolniony ze służby, nabywa prawo do emerytury, jeżeli spełnia łącznie następujące warunki:

- 1) osiągnął wiek emerytalny wynoszący: 55 lat dla kobiet i 60 lat dla mężczyzn w czasie służby bądź w czasie zatrudnienia wykonywanego po zwolnieniu z tej służby, bądź w ciągu 5 lat po zwolnieniu ze służby lub ustaniu zatrudnienia,
- 2) ma wymagany okres zatrudnienia, w tym co najmniej 15 lat tej służby.

Funkcjonariusz celny nabywa prawo do emerytury, jeżeli spełnia łącznie następujące warunki:

- 1) osiągnął wiek emerytalny wynoszący: 55 lat dla kobiet i 60 lat dla mężczyzn w czasie zatrudnienia w organach administracji celnej,
- 2) ma wymagany okres zatrudnienia, w tym co najmniej 15 lat pracy w organach administracji celnej.

Pracownik wykonujący działalność twórczą lub artystyczną w rozumieniu przepisów o zaopatrzeniu emerytalnym twórców i ich rodzin nabywa prawo do emerytury, jeżeli spełnia łącznie następujące warunki:

- 1) osiągnął wiek emerytalny wynoszący dla:
  - a) tancerza, akrobata, gimnastyka, ekwilibrysty, kaskadera - 40 lat dla kobiet i 45 lat dla mężczyzn,
  - b) solisty wokalisty, muzyka grającego na instrumentach dętych, tresera zwierząt drapieżnych - 45 lat dla kobiet i 50 lat dla mężczyzn,
  - c) artyści chóru, żonglera, komika cyrkowego, aktora teatru lalek - 50 lat dla kobiet i 55 lat dla mężczyzn,
  - d) aktorki, dyrygentki - 55 lat,
  - e) muzyka grającego na instrumentach smyczkowych, perkusyjnych oraz klawiszowych, operatora obrazu filmowego, fotografika - 55 lat dla kobiet i 60 lat dla mężczyzn,
- 2) wiek emerytalny osiągnął w czasie zatrudnienia lub w ciągu 5 lat od ustania zatrudnienia,
- 3) ma wymagany okres zatrudnienia, w tym co najmniej 15 lat działalności twórczej lub artystycznej.

Dziennikarz zatrudniony w redakcjach dzienników, czasopism, w radiu, telewizji oraz w agencjach prasowych, informacyjnych, publicystycznych albo fotograficznych, objęty układem zbiorowym pracy dziennikarzy, nabywa prawo do emerytury, jeżeli spełnia łącznie następujące warunki:

- 1) osiągnął wiek emerytalny wynoszący: 55 lat dla kobiet i 60 lat dla mężczyzn w czasie wykonywania pracy dziennikarskiej,
- 2) ma wymagany okres zatrudnienia, w tym co najmniej 15 lat pracy dziennikarskiej.

Pracownik Najwyższej Izby Kontroli nabywa prawo do emerytury, jeżeli spełnia łącznie następujące warunki:

1) osiągnął wiek emerytalny wynoszący: 55 lat dla kobiet i 60 lat dla mężczyzn w czasie zatrudnienia w Najwyższej Izbie Kontroli.

2) ma wymagany okres zatrudnienia, w tym co najmniej 15 lat pracy w Najwyższej Izbie Kontroli.

Nauczyciel, wychowawca lub inny pracownik pedagogiczny wykonujący pracę nauczycielską wymienioną w art. 1 pkt 1-7 ustawy z dnia 26 stycznia 1982 r. - Karta Nauczyciela, jest uważany za wykonującego pracę w szczególnym charakterze i nabywa prawo do emerytury jeżeli osiągnął wiek emerytalny wynoszący: 55 lat dla kobiet i 60 lat dla mężczyzn i osiągnął co najmniej 15-letni okres takiej pracy.

WYKAZ A:

Prace w szczególnych warunkach, których wykonywanie uprawnia do niższego wieku emerytalnego.

Dział I. W górnictwie

1. Prace pod ziemią
2. Wydobywanie odkrywkowe węgla brunatnego, piasku podsadzkowego, anhydrytu i gipsu
3. Wydobywanie, obróbka i przeróbka surowców skalnych oraz wydobywanie ropy naftowej i gazu
4. Prace wiertnicze, geofizyczne, hydrogeologiczne i geodezyjne przy poszukiwaniu surowców i wody
5. Przeróbka mechaniczna węgla
6. Produkcja brykietów z węgla
7. Prace na oddziałach prażalni łupków
8. Prace na zwałowiskach górniczych, hutniczych i elektrociepłowniczych.

Dział II. W energetyce

Prace przy wytwarzaniu i przesyłaniu energii elektrycznej i ciepłej oraz przy montażu, remoncie i eksploatacji urządzeń elektroenergetycznych i ciepłych.

Dział III. W hutnictwie i przemyśle metalowym

Spiekalnie rud i wielkie piece

1. Sortowanie, przygotowywanie i ładowanie wsadu
2. Spiekanie rud i sortowanie spieku
3. Rozładunek, przygotowanie i namiar materiałów wsadowych
4. Obsługa urządzeń wielkiego pieca
5. Obsługa nagrzewnic
6. Rozlewanie, rozbijanie, ładowanie i transport surówki i żużla wielkopiecowego
7. Odbieranie pyłu z urządzeń odpylających gaz wielkopiecowy.

Stalownie

8. Rozładunek i przygotowywanie wsadu
9. Obsługa mieszalników surówki

10. Obsługa pieców stalowniczych, przygotowywanie do rozlewania i rozlewanie stali oraz apretura wlewków.

Walcownie, ciągarnie, prasownie, młotownie oraz produkcja elementów dla kolejnictwa

11. Obsługa walcarek i ciągarek oraz urządzeń pomocniczych w walcowni i ciągarni
12. Wykańczanie wyrobów walcowanych i ciągnionych
13. Oczyszczanie kanałów i przewodów gazowych
14. Obsługa pieców grzewczych, młotów, pras, kuźniarek, walcarek obręczy i kół, walcarek gwintów i wiertel, ręczna obróbka na gorąco oraz regeneracja oprzyrządowania kuźniczego.

Produkcja węglików spiekanych, elektrod, rud i walczaków oraz żelazostopów

15. Obsługa urządzeń do przygotowywania i prasowania proszków
16. Obsługa pieców spiekalniczych i obróbka końcowa węglików
17. Obsługa urządzeń do produkcji rdzeni elektrodowych, przygotowywanie masy otulinowej, produkcja elektrod
18. Obsługa urządzeń podstawowych i pomocniczych w spawalniach i zgrzewalniach rur i walczaków
19. Przygotowywanie wsadu do produkcji żelazostopów
20. Obsługa pieców i ich urządzeń pomocniczych.

Odlewanie staliwa, żeliwa, metali nieżelaznych i rur

21. Przygotowywanie mas formierskich i prace formierzy oraz rdzeniarzy
22. Obsługa żeliwiaków, rozlewni i ich urządzeń pomocniczych
23. Wybijanie, oczyszczanie i wykańczanie odlewów.

Produkcja tlenku cynku i cynku

24. Obsługa pieców przewałowych i spiekanych wahadłowo-obrotowych wraz z ich urządzeniami pomocniczymi oraz obsługa urządzeń kruszących i odpylni
25. Czyszczenie przewodów, chłodnic i kanałów
26. Obsługa pieców prażalniczych i spiekalnych, młynów, suszarni i urządzeń sortujących, odpylni oraz urządzeń pomocniczych
27. Czyszczenie kanałów
28. Obsługa pieców destylacyjnych, szybowych, pieców do produkcji pyłów, rafinacyjnych i rektyfikacyjnych, pieców Thede wraz z ich urządzeniami pomocniczymi oraz obsługa pieców do przetapiania złomu cynkowego i przesiewalni pyłu cynkowego
29. Przygotowywanie wsadu
30. Obsługa odpylni i oczyszczanie kanałów
31. Obsługa agregatów i urządzeń do ługowania koncentratów i tlenku cynku, oczyszczanie roztworów elektrolizy cynku
32. Obsługa pieców topielnych
33. Obsługa wanien elektrolitycznych
34. Obsługa pieców produkcyjnych, odpylni i pakowanie bieli cynkowej.

Produkcja oraz przetwórstwo ołowiu i kadmu

35. Produkcja i przetwórstwo kadmu

36. Produkcja, przetwórstwo ołowiu oraz powlekanie ołowiem; ołowiowanie blach ocynkowanych.

Produkcja miedzi i odzysk metali

- 37. Produkcja i przetwórstwo hutnicze miedzi
- 38. Przerób złomu metali w zakładach hutniczych
- 39. Chemiczny i elektrochemiczny odzysk metali.

Produkcja aluminium

- 40. Prace wykonywane w zakładach produkujących aluminium.

Odcynowanie blachy białej i odmiedziowanie platerów

- 41. Prace przy ługowaniu oraz elektrolizie cyny i miedzi
- 42. Obsługa pieców i odpylni.

Odlewanie metali nieżelaznych i ich stopów

- 43. Obsługa pieców rafinacyjnych, topielnych, formierni, urządzeń odpylających i odlewniczych.

Przeróbka plastyczna metali

- 44. Obsługa pieców do podgrzewania i obróbki cieplnej
- 45. Obsługa agregatów do walcowania, tłoczenia i ciągnięcia wraz z urządzeniami pomocniczymi i wykańczającymi
- 46. Obsługa urządzeń do trawienia.

Produkcja uboczna metali i chemikalii

- 47. Produkcja talu, proszków metali i niemetalu oraz wyrobów spiekanych z tych proszków.

Hutnictwo żelaznika

- 48. Obsługa urządzeń kruszących, separatorów magnetycznych i przemiałowych
- 49. Obsługa pieców obrotowych i elektrycznych wraz z urządzeniami pomocniczymi (odpylni).

Wzbogacanie mechaniczne i flotacja rud metali

- 50. Obsługa urządzeń kruszących, sortujących, osadzarek, osadników filtrów i suszarni oraz urządzeń do przeróbki odpadowych surowców metali nieżelaznych
- 51. Obsługa maszyn flotacyjnych i urządzeń pomocniczych
- 52. Produkcja ksantogenianu krystalicznego.

Koksochemia

- 53. Obsługa urządzeń węglowni

54. Obsługa pieców koksowniczych
55. Obsługa urządzeń sortowni koksu oraz prace ładowaczy koksu
56. Produkcja węglpochodnych oraz prace ładowaczy produktów węglpochodnych.

Produkcja elektrod węglowych, węgla aktywnego i katalizatorów

57. Kalcynacja elektrod węglowych
58. Mielenie surowców węglowych oraz produkcja pyłów odlewniczych
59. Przygotowywanie surowców węglowych, przerób ciasta elektrodowego i formowanie elektrod węglowych
60. Wypalanie elektrod węglowych
61. Obróbka końcowa elektrod węglowych
62. Grafityzacja elektrod węglowych
63. Przygotowywanie mas elektrodowych
64. Produkcja drobnych elektrod węglowych
65. Produkcja płyt i płytek szczotkowych
66. Aktywacja węgla dwutlenkiem siarki.

Prace różne w hutnictwie i w przemyśle metalowym

67. Obsługa pieców grzewczych i obróbka cieplna, transport materiałów na gorąco oraz transport wewnętrzny między stanowiskami pracy w wydziałach, w których wykonywane prace wymienione są w wykazie
68. Przerób żużla wielkopiecowego, stalowniczego i żelazostopowego oraz eksploatacja hałd
69. Tłoczenie gwoździ, nitów oraz obsługa automatów do produkcji drutu kolczastego lub wyrobów z drutu
70. Nabijanie na gorąco obręczy na beczki metalowe oraz gięcie prętów przy produkcji łańcuchów
71. Metalizowanie natryskowe
72. Malowanie minią
73. Emaliowanie
74. Pokrywanie wyrobów metalowych masami bitumicznymi
75. Obsługa stanowisk ogniowych w produkcji żarówek, świetlówek, lamp radiowych itp.
76. Prace w hartowniach i wytrawialniach, praca ocynkowaczy, ocynowaczy, kadmowaczy oraz galwanizerów - cynkiem, miedzią, chromem, kadmem i niklem
77. Powlekanie na gorąco metalami kolorowymi lub tworzywami sztucznymi
78. Szlifowanie lub ostrzenie wyrobów i narzędzi metalowych oraz polerowanie mechaniczne
79. Kucie ręczne w kuźniach przemysłowych oraz obsługa młotów mechanicznych
80. Piaskowanie na sucho i śrutowanie wewnątrz komór
81. Prace w hamowniach przy próbach silników spalinowych
82. Prace ślusarskie przy remoncie wewnątrz cystern
83. Lutowanie płyt, blach i przewodów ołowianych oraz metali nieżelaznych
84. Obsługa, remont prostowników i aparatury rtęciowej, ich opróżnianie, oczyszczanie i napełnianie rtęcią
85. Obsługa gazogeneratorów
86. Obsługa suwnic
87. Prace przy produkcji łożysk tocznych
88. Prace przy produkcji kabli
89. Prace przy wytwarzaniu ogniów galwanicznych

90. Prace wykonywane bezpośrednio przy budowie i remoncie statków na stanowiskach znajdujących się na tych statkach, pochylniach, dokach i przy nabrzeżach.

Dział IV. W chemii

1. Produkcja chlorowców i związków chlorowcopochodnych nieorganicznych
2. Wydobywanie, produkcja i obróbka siarki oraz produkcja nieorganicznych i organicznych związków siarki
3. Produkcja kwasów nieorganicznych, bezwodników kwasów i ich związków
4. Produkcja sody i innych węglanów, kredy, ługów i wodorotlenków.
5. Produkcja metalicznego sodu i arsenu
6. Produkcja związków antymonu, arsenu, baru, boru, chromu, cynku, kadmu, kobaltu, manganu, miedzi, molibdenu, niklu, rtęci, ołowiu, strontu, wanadu, wolframu
7. Produkcja azydów, amidków, rodanków i nadtlenczków
8. Produkcja nawozów sztucznych oraz innych wyrobów chemicznych otrzymywanych na tej samej bazie co nawozy sztuczne
9. Produkcja karbidu
10. Produkcja soli i solanki
11. Produkcja gazów technicznych i napełnianie butli gazami technicznymi.
12. Produkcja pigmentów, mielenie pigmentów, półproduktów i surowców mineralnych do produkcji barwników, pigmentów i farb
13. Produkcja krzemu, związków krzemu, związków krzemoorganicznych, sorbentów i hopkalitu, produkcja wyrobów z miki
14. Produkcja organicznych i nieorganicznych związków fosforu
15. Produkcja związków metaloorganicznych i katalizatorów
16. Produkcja wyrobów lakierowych, farb suchych i graficznych oraz surowców, półproduktów i środków pomocniczych do ich wytwarzania
17. Produkcja i przetwórstwo żywic i tworzyw sztucznych oraz produkcja surowców, półproduktów i środków pomocniczych stosowanych do ich produkcji i przetwórstwa, produkcja wosków i woskoli
18. Produkcja klejów, kitów oraz surowców, półproduktów i środków pomocniczych do ich wytwarzania
19. Przetwórstwo, magazynowanie, przepompowywanie, przeładunek, transport oraz dystrybucja ropy naftowej i jej produktów
20. Produkcja i przetwórstwo kauczuku oraz produkcja surowców, półproduktów i środków pomocniczych stosowanych do ich produkcji i przetwórstwa kauczuku
21. Produkcja i przetwórstwo wyrobów gumowych, ebonitowych oraz półproduktów i środków pomocniczych do tych wyrobów; produkcja sadzy
22. Produkcja włókien chemicznych, półproduktów do wyrobu włókien chemicznych oraz innych produktów wytwarzanych na tej samej bazie co włókna chemiczne, produkcja i przetwórstwo włókien szklanych, produkcja folii podłożowej i taśmy magnetycznej
23. Produkcja leków, półproduktów, środków kontrastowych, premiksów, nici chirurgicznych i sprzętu medycznego jednorazowego użytku
24. Produkcja środków higienicznosanitarno-ochronnych oraz półproduktów do ich wyrobu
25. Produkcja chemicznych środków gaśniczych
26. Produkcja pestycydów oraz innych preparatów chemicznych stosowanych do ochrony roślin, dezynfekcji, dezynsekcji i deratyzacji
27. Produkcja materiałów wybuchowych, środków strzałowych, elementów do środków strzałowych, wyrobów pirotechnicznych oraz ich konfekcjonowanie
28. Produkcja barwników, półproduktów oraz produkcja środków pomocniczych stosowanych w farbiarstwie, włókiennictwie i przemyśle skórzanym

29. Termiczna obróbka węgla oraz przetwórstwo produktów otrzymywanych w tych procesach
30. Wytwarzanie i oczyszczanie gazu syntezowego oraz produkcja amoniaku i metanolu
31. Produkcja acetyleny i przemysłowy przerób acetyleny
32. Produkcja nitrozwiazków, amin oraz organicznych zwiazków azotu
33. Produkcja estrów, alkoholi, aldehydów, ketonów, eterów, tlenków organicznych i chlorowcopochodnych organicznych, produkcja kwasów organicznych i bezwodników kwasów organicznych oraz produkcja soli kwasów organicznych, produkcja i przetwórstwo zwiazków aromatycznych, produkcja płynów hamulcowych i chłodniczych
34. Produkcja materiałów światłoczułych, fotochemikaliów oraz ich regeneracja
35. Produkcja w skali przemysłowej odczynników chemicznych
36. Przetwórstwo kości i tłuszczów technicznych
37. Utylizacja oraz niszczenie odpadów chemicznych i biologicznych
38. Prace antykorozyjne i termoizolacyjne urządzeń i instalacji technologicznych
39. Oczyszczanie albo naprawianie aparatów lub pojemników (np. cystern, zbiorników itp.) po produktach toksycznych, żrących i parzących oraz prace wewnątrz cystern, kotłów, zbiorników, aparatów i kanałów technologicznych
40. Prace magazynowe, załadunkowe, rozładunkowe, transport oraz konfekcjonowanie surowców, półproduktów i wyrobów gotowych - pylistych, toksycznych, żrących, parzących i wybuchowych
41. Prace na instalacjach doświadczalnych w przemyśle chemicznym
42. Wytwarzanie elementów szklanych do aparatury chemicznej
43. Prace ratowników ratownictwa chemicznego
44. Produkcja chemicznych środków pomocniczych nie wymienionych w dziale IV, wytwarzanych z użyciem toksycznych surowców lub półproduktów.

Dział V. W budownictwie i przemyśle materiałów budowlanych

1. Roboty wodnokanalizacyjne oraz budowa rurociągów w głębokich wykopach
2. Budowa oraz remont chłodni kominowych i kominów przemysłowych
3. Prace maszynistów ciężkich maszyn budowlanych lub drogowych
4. Prace zbrojarskie i betoniarskie
5. Prace przy montażu konstrukcji metalowych na wysokości
6. Prace malarskie konstrukcji na wysokości
7. Prace przy wykonywaniu konstrukcji nadbrzeży, falochronów oraz innych budowli hydrotechnicznych w nawodnionych wykopach lub na styku woda - ląd
8. Prace cykliniarskie
9. Prace dekarskie
10. Prace kamieniarskie
11. Prace przy produkcji materiałów ogniotrwałych oraz wyrobów ceramicznych
12. Prace przy produkcji materiałów azbestowo-cementowych
13. Prace przy produkcji wyrobów z włókien mineralnych z zastosowaniem klejów zawierających rozpuszczalniki organiczne
14. Prace przy produkcji cementu
15. Prace przy produkcji betonu kruszywowego
16. Prace przy produkcji wapna
17. Prace przy produkcji gipsu półmokrego
18. Prace palaczy pieców do wypalania i palaczy suszarń
19. Prace przy produkcji wyrobów ze szkła kryształowego
20. Wypalanie, ściąganie i mielenie dolomitu oraz przygotowanie masy dolomitowej
21. Produkcja elementów budowlanych z pyłów dymnicowych.

Dział VI. W leśnictwie, przemyśle drzewnym i papierniczym

1. Prace drwali
2. Prace przy zrywce i wywózce drewna z lasu
3. Obsługa urządzeń do mechanicznego rozdrabniania drewna (produkcja rębków)
4. Prace przy suchej destylacji drewna i węgla aktywnego
5. Impregnowanie drewna metodą dyfuzyjną i ręczną oraz wybielanie wikliny
6. Impregnowanie płyt pilśniowych bardzo twardych olejami z hartowaniem
7. Prace w klejowniach z użyciem klejów zawierających rozpuszczalniki organiczne
8. Politurowanie ręczne
9. Produkcja masy zapalczanej zawierającej fosfor, dwuchromian potasu, biel cynkową, siarkę oraz dwutlenek magnezu
10. Rozdrabnianie gliny i kaolinu do produkcji ołówków
11. Wyładowywanie dyfuzorów przy ekstrakcji garbników
12. Prace ładowaczy pieców pirytowych, piecowych pirytu, aparatów siarkowni
13. Roztworzenie surowców włóknistych metodą siarczanową i siarczynową w oddziałach warzelni
14. Wytwarzanie kwasów i ługów warzelnych
15. Wytwarzanie chemicznych środków bielących i bielenie mas włóknistych
16. Produkcja oleju talowego i węgla wapnia
17. Hydrotermiczna obróbka drewna.

Dział VII. W przemyśle lekkim

1. Obróbka surowców włókienniczych i ich przędzenie
2. Oczyszczanie i ostrzenie walców zgrzeblarek
3. Odlewanie ołowianek, lutowanie oraz formowanie grzebieni czesalniczych i urządzeń igielnych
4. Prace przy produkcji i wykańczaniu wyrobów włókienniczych
5. Prace na oddziałach filców i wyrobów kapeluszniczych
6. Prace na oddziałach płyt i kształtek tapicerskich oraz impregnacja wyrobów technicznych
7. Produkcja tkanin powlekanych, gumowanych i wyrobów z tych tkanin
8. Obsługa urządzeń do prasowania, klejenia i wykrawania wyrobów w przemyśle odzieżowym
9. Prace wykonywane w zakładach przetwarzających azbest
10. Prace w magazynach skór surowych (garbarnie, skup)
11. Prace przy garbowaniu i wykańczaniu skór
12. Produkcja spodów obuwniczych ze skóry, gumy i tworzyw sztucznych oraz klejenie i powlekanie tkanin obuwniczych
13. Prace przy przygotowywaniu klejów toksycznych i innych środków chemicznych do produkcji wyrobów przemysłu skózanego
14. Prace związane ze szlifowaniem, klejeniem i wykańczaniem wyrobów przemysłu skózanego
15. Przetwórstwo i utylizacja odpadów z tworzyw sztucznych, włókienniczych, skórzanych i makulatury.

Dział VIII. W transporcie i łączności

Transport

1. Ciężkie prace załadunkowe i wyładunkowe oraz przeładunek materiałów sypkich, pylistych, toksycznych, żrących lub parzących w transporcie
2. Prace kierowców samochodów ciężarowych o dopuszczalnym ciężarze całkowitym powyżej 3,5 tony, specjalizowanych, specjalistycznych (specjalnych), pojazdów członowych i ciągników samochodowych balastowych, autobusów o liczbie miejsc powyżej 15, samochodów uprzywilejowanych w ruchu w rozumieniu przepisów o ruchu na drogach publicznych, trolejbusów i motorniczych tramwajów
3. Prace kierowców ciągników, kombajnów lub pojazdów gąsienicowych
4. Prace na statkach morskich w żegludze międzynarodowej i w polskim ratownictwie okrętowym - pracownicy wpisani na listę członków załogi tych statków
5. Prace na statkach żeglugi śródlądowej (pracownicy zaliczeni do personelu pływającego, z wyjątkiem zatrudnionych sezonowo)
6. Prace na jednostkach pływających w portach morskich i w stoczniach morskich
7. Prace na torach wodnych i łowiskach morskich
8. Prace przy regeneracji paliw płynnych i oczyszczaniu wód balastowych na statkach
9. Prace rybaków morskich
10. Cumowanie statków
11. Prace przeładunkowe w portach i stoczniach (łącznie z pracami trymerów, sztauerów oraz obsługą urządzeń przeładunkowych, sprzętu zmechanizowanego i składów)
12. Prace na statkach żeglugi powietrznej oraz prace związane z bezpośrednią obsługą samolotów na płycie lotniska.
13. Prace zakładowych służb kolejowych bezpośrednio związane z utrzymaniem ruchu pociągów
14. Prace konduktorów wagonów sypialnych
15. Prace przy remoncie parowozów na gorąco
16. Prace czyścicieli palenisk, popielników i dymnic parowozowych
17. Prace ratownicze brzegowych stacji ratownictwa morskiego, wykonywane na jednostkach pływających oraz z lądu.

Łączność

18. Prace radiotelegrafistów, radiotelefonistów, telegrafistów i teletypistów oraz radiooperatorów kontroli emisji radiowej
19. Prace telefonistek central międzymiastowych i miejscowych w urzędach pocztowo-telekomunikacyjnych i telekomunikacyjnych
20. Montaż, konserwacja i remont linii kablowych oraz telefonicznych linii napowietrznych
21. Pracownicy poczt ruchomych
22. Prace doręczycieli przesyłek pocztowych i telegramów, którzy nie używają do pracy samochodów.

Dział IX. W gospodarce komunalnej

1. Prace w kanałach ściekowych
2. Oczyszczanie ścieków i filtrów otwartych
3. Prace przy wywozie nieczystości stałych i płynnych oraz prace na wysypiskach i wylewiskach nieczystości, a także prace przy przyzmach kompostowych z nieczystości miejskich
4. Prace asfalcjarzy i przy gotowaniu asfaltu
5. Prace bitumiarzy i przy produkcji asfaltobetonu
6. Prace brukarzy

7. Prace kominiarzy.

Dział X. W rolnictwie i przemyśle rolno-spożywczym

1. Prace przy zakładaniu urządzeń melioracyjnych
2. Prace rybaków jeziorowych prowadzących połowy cały rok
3. Prace w fabrykach tytoniu: przenoszenie, sortowanie i rozdrabnianie tytoniu
4. Obsługa komór fermentacyjnych oraz prażarek w przemyśle tytoniowym
5. Zapakowywanie i rozpakowywanie liści tytoniu
6. Produkcja suchego lodu
7. Prace w chłodniach składowych i przyzakładowych o temperaturze wewnętrznej poniżej 0°C
8. Prace wykonywane bezpośrednio przy uboju zwierząt
9. Prace wykonywane bezpośrednio przy utylizacji surowców zwierzęcych
10. Prace przy wytwarzaniu mąki, kasz, płatków i śruty
11. Prace przy wypieku pieczywa
12. Prace przy ekstrakcji, filtracji i destylacji olejów roślinnych oraz hydrolizie białka roślinnego
13. Prace przy obsłudze pras filtracyjnych, wirówek i suszarek w przemyśle drożdżowym i piwowarskim
14. Prace przy ręcznym przerobieniu masy karmelowej, chałwowej i sezamowej oraz tłoczenie kuchenki kakaowej na prasach
15. Prace przy bezpośredniej produkcji w zakładach przetwórstwa ryb
16. Prace przy mieleniu ziół oraz produkcji alkaloidów.

Dział XI. W przemyśle poligraficznym

1. Produkcja oraz obróbka materiału zecerskiego i form drukowych ze stopu drukarskiego
2. Procesy składu z zastosowaniem elektronicznych monitorów ekranowych
3. Bezpośrednia obsługa aparatów reprodukcyjnych w drukarniach oraz produkcja i obróbka drukarskich form kopiowych i form drukowych
4. Drukowanie i uszlachetnianie druków
5. Bezpośrednia obsługa maszyn i urządzeń do składania (łamania) arkuszy papieru, krajania papieru i wyrobów poligraficznych oraz do oprawy wyrobów poligraficznych w drukarniach
6. Regeneracja ksylenu i toluenu
7. Mielenie i przygotowywanie barwników, farb proszkowych i drukowych zawierających ołów i kobalt.

Dział XII. W służbie zdrowia i opiece społecznej

1. Prace na oddziałach: intensywnej opieki medycznej, anestezjologii, psychiatrycznych i odwykowych, onkologicznych, leczenia oparzeń oraz ostrych zatruc w bezpośrednim kontakcie z pacjentami
2. Prace w zespołach operacyjnych dyscyplin zabiegowych oraz prace lekarzy stomatologów.
3. Prace w prosektoriach i zakładach anatomopatologicznych, histopatologicznych i medycyny sądowej.
4. Prace w zespołach pomocy doraźnej pogotowia ratunkowego oraz medycznego ratownictwa górniczego
5. Prace w domach pomocy społecznej dla nieuleczalnie i przewlekle chorych, umysłowo upośledzonych dorosłych i umysłowo niedorozwiniętych dzieci.

6. Prace przy pobieraniu prób i pomiarach w warunkach i na stanowiskach pracy szkodliwych dla zdrowia, wykonywane przez personel stacji sanitarno-epidemiologicznych oraz laboratoriów środowiskowych.

Dział XIII. W zespołach formujących szkło.

1. Formowanie szkła płaskiego
2. Walcowanie szkła płaskiego
3. Formowanie wyrobów szklanych
4. Układanie wyrobów szklanych w komorowych piecach odprężalniczych
5. Prostowanie płyt szklanych
6. Zestawianie surowców szklarskich, preparacji i lepiszcz
7. Topienie szkła
8. Gięcie szkła
9. Grawerowanie szkła
10. Szlifowanie szkła
11. Polerowanie szkła
12. Maszynowe i ręczne zdobienie szkła
13. Krojenie szkła
14. Klejenie szkła
15. Produkcja szyb zespolonych
16. Produkcja luster
17. Produkcja szkła piankowego
18. Produkcja fryty i granulek szklanych
19. Produkcja mozaiki szklanej
20. Produkcja szyb refleksyjnych
21. Wytrawianie wyrobów szklanych
22. Formowanie włókna szklanego
23. Przetwórstwo włókna szklanego
24. Obróbka płomieniowa szkła
25. Produkcja wyrobów szklano-krystalicznych, agalitu i balotiny
26. Galwanizowanie wyrobów szklanych
27. Obsługa mechanicznych linii obróbczych wyrobów szklanych.

Dział XIV. Prace różne

1. Prace nie zautomatyzowane palaczy i rusztowych kotłów parowych lub wodnych typu przemysłowego
2. Prace oczyszczaczy przemysłowych kotłów parowych lub wodnych
3. Prace wykonywane w warunkach zwiększonego lub zmniejszonego ciśnienia
4. Prace narażające na działanie promieniowania jonizującego oraz prace narażające na działanie pól elektromagnetycznych w zakresie od 0,1 do 300.000 MHz w strefie zagrożenia
5. Prace szczególnie obciążające narząd wzroku i wymagające precyzyjnego widzenia - w kartografii, montażu mikroelementów wymagającego posługiwania się przyrządami optycznymi oraz przy obsłudze elektronicznych monitorów ekranowych
6. Prace ekip dezynfekcyjnych, dezynsekcyjnych i deratyzacyjnych
7. Prace stroicieli instrumentów muzycznych zatrudnionych w przemyśle muzycznym
8. Prace pralniczo-farbiarskie w pralniach chemicznych
9. Bezpośrednia obsługa stacji sprężarek

10. Prace murarskie przy naprawie na gorąco pieców przemysłowych, sklepień paleniskowych w parowozach i żeliwiaków
11. Prace w suszarniach z zastosowaniem podgrzewania, jeżeli temperatura powietrza w tych suszarniach przekracza 35°C
12. Prace przy spawaniu i wycinaniu elektrycznym, gazowym, atomowowodorowym
13. Prace w akumulatorowniach: opróżnianie, oczyszczanie i wymiana stężonego kwasu siarkowego i płyt ołowianych
14. Prace przy naprawie pomp wtryskowych, wtryskiwaczy i gaźników do silników spalinowych
15. Prace w zakładach naprawczych taboru kolejowego przy chemicznym myciu i czyszczeniu remontowanych części i zespołów taboru kolejowego oraz chemicznym usuwaniu powłok ochronnych
16. Prace wykonywane w kanałach remontowych przy naprawie pojazdów mechanicznych lub szynowych
17. Lakierowanie ręczne lub natryskowe - nie zhermetyzowane
18. Obsługa urządzeń i narzędzi wibracyjnych lub uderowych
19. Prace przy szlifowaniu wyrobów ze szkła
20. Prace przy produkcji drobnych wyrobów ze szkła
21. Prace ratowników górskich w Górskim Ochotniczym Pogotowiu Ratunkowym
22. Nadzór nad pracami wykonywanymi w przywieziennych zakładach pracy przez skazanych, tymczasowo aresztowanych i umieszczonych w ośrodkach przystosowania społecznego
23. Prace funkcjonariuszy pożarnictwa
24. Kontrola międzyoperacyjna, kontrola jakości produkcji i usług oraz dozór inżynieryjno-techniczny na oddziałach i wydziałach, w których jako podstawowe wykonywane są prace wymienione w wykazie
25. Bieżąca konserwacja agregatów i urządzeń oraz prace budowlano-montażowe i budowlano-remontowe na oddziałach będących w ruchu, w których jako podstawowe wykonywane są prace wymienione w wykazie.

WYKAZ B:

Prace w szczególnych warunkach, których wykonywanie uprawnia do niższego wieku emerytalnego.

Dział I. Prace na statkach żeglugi powietrznej

Prace personelu latającego statków żeglugi powietrznej posiadającego ważne licencje wydane przez państwowy organ nadzoru nad personelem lotniczym i wpisanego do państwowego rejestru personelu lotniczego, którzy zatrudnieni na statkach żeglugi powietrznej na stanowiskach:

1. Pilota, w tym również pilota wykonującego loty próbne i doświadczalne
2. Skoczka spadochronowego
3. Nawigatora
4. Mechanika pokładowego
5. Radiotelefonisty pokładowego
6. Instruktora
7. Radiooperatora pokładowego
8. Stewarda, stewardesy.

Dział II. Prace w portach morskich

Prace w portach morskich wykonywane na stanowiskach:

1. Sztauera
2. Trymera
3. Robotnika składowego przeładunków morskich
4. Robotnika oczyszczania i obsługi statków
5. Operatora urządzeń przeładunkowych
6. Operatora przeładunkowego portowego sprzętu zmechanizowanego
7. Dźwigowego przeładunkowych urządzeń portowych
8. Pracownika wykonującego prace objęte skróconym czasem pracy z tytułu warunków szczególnie uciążliwych lub szkodliwych dla zdrowia.

Dział III. Prace gorące w hutach żelaza i stali oraz hutach metali nieżelaznych

1. Obsługa pieców koksowniczych:
  - koksowniczy
  - operator urządzeń piecowni
  - koksowniczy paku
  - namiarowy paku.
2. Spiekanie rud i sortowanie spieku:
  - operator taśm spiekających
  - spiekacz rudy.
3. Wytapiacz surówki na wielkich piecach
4. Pracownicy bezpośrednio zatrudnieni przy obsłudze pieców stalowniczych i rozlewaniu stali:
  - wytapiacz stali
  - rozlewacz stali
  - wyprawiacz trzonu
  - przygotowawca zestawów odlewniczych w kanale
  - operator wsadzarki.
5. Pracownicy bezpośrednio zatrudnieni przy ręcznym wyciąganiu gorącego wsadu z pieców grzewczych.
6. Pracownicy bezpośrednio zatrudnieni przy ręcznym wprowadzaniu gorącej stali do wykroju klatki
7. Wytapiacz i przetapiacz żelazostopów
8. Wypalacz wad powierzchniowych
9. Rafiniarz metali nieżelaznych
10. Wytapiacz metali nieżelaznych
11. Piecowy pieców przewałowych i szybowych
12. Spiekacz rud i tlenków
13. Mistrz nadzorujący bezpośrednio prace wymienione w poz. 1-12.

Dział IV. Prace różne

1. Prace wykonywane bezpośrednio przy przetwórstwie azbestu
2. Prace wykonywane bezpośrednio przy produkcji ołowiu i kadmu oraz przetwórstwie tych metali
3. Prace przy procesach technologicznych związanych z wytwarzaniem aluminium
4. Prace rybaków morskich
5. Prace nurków

6. Prace ratowników w Górskim Ochotniczym Pogotowiu Ratunkowym.
7. Prace wykonywane bezpośrednio przy produkcji wyrobów krzemionkowych w Chrzanowskich Zakładach Materiałów Ogniotrwałych "Chrzanów" oraz przy produkcji mas, mlew i zapraw krzemionkowych w Kopalni i Zakładzie Wzbogacania Kwarcytu "Bukowa Góra" w Łącznej i w Zakładzie "Jęglowa" w Jęglowej.
8. Prace wykonywane bezpośrednio przy udostępnianiu i wydobywaniu węgla brunatnego na odkrywcę.
9. Prace wykonywane bezpośrednio przy przeróbce mechanicznej węgla w zakładach górniczych lub praca górnicza w rozumieniu przepisów o zaopatrzeniu emerytalnym górników i ich rodzin.